

ISSN: 1814-6961 (print)
ISSN: 2788-9718 (online)

Отан тарихы

Отечественная история

History of the Homeland

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2025. № 28 (3)

РЕДАКЦИЯ

Бас редактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Редакциялық алқа

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан Республикасы, Астана қ.)

Абдырахманов Толобек Әбілұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қырғыз Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Қырғыз Республикасы, Бішкек)

Апендиев Тимур Әкімханұлы – PhD докторы, доцент, жетекші ғылыми қызметкер, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Горшенина Светлана Михайловна – PhD, тарих ғылымдарының кандидаты; CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/ Sorbonne университетінің зерттеу бөлімінің директоры (Франция, Париж)

Исмағұлов Оразақ Исмағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің физикалық антропология зертханасының меңгерушісі (Қазақстан Республикасы, Астана қ.)

Шиндзи Като – PhD (археология бойынша), Нарадағы мәдени құндылықтардың ұлттық ғылыми-зерттеу институты (Жапония, Нара)

Бирсель Каракоч – Уппсала университетінің түркі тілдерінің профессоры (Швеция, Уппсала қ.)

Мионг Сун-ок – антропология ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (Корея, Сеул)

Қозыбаева Махаббат Маликовна – PhD доктор; Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Алаш» мәдениет және рухани даму институтының жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Астана қаласы)

Моррисон Александр – PhD, NewCollege профессоры, Оксфорд (Ұлыбритания, Оксфорд)

Мотузаите-Матузевичюте Гидре – археология ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс университетінің «Биоархеология» ғылыми орталығының жетекшісі (Литва, Вильнюс)

Муминов Әшірбек Құрбанұлы – тарих ғылымдарының докторы, арабтанушы, профессор; ИКҰ (Орталық Азия) ұйымдастыру қызметінің бас директорының кеңесшісі (Түркия, Стамбул)

Нұрсан Әлімбай – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш.Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Отеева Гүлфира Елубайқызы – тарих ғылымдарының докторы, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің профессоры (Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.)

Оутрам Алан – археология ғылымдарының докторы, Эксетер университетінің археология және тарих кафедрасының профессоры (Ұлыбритания, Эксетер)

Романова Екатерина Назаровна – Солтүстіктің байырғы халықтарының мәселелері және гуманитарлық зерттеулер институтының этнологиялық зерттеулер орталығының жетекшісі (АН СР(Ы) ХР) (Ресей Федерациясы, Якутск қ.)

Рюосуке Оно – Васеда университетінің тереңдетілген гуманитарлық зерттеулер орталығының доценті (Жапония, Токио)

Сәбитов Жақсылық Мұратұлы – Жошы Ұлысын зерттеу ғылыми институтының директоры, PhD доктор (Қазақстан Республикасы, Астана қаласы)

Томохико Уяма – PhD докторы, Хоккайдо университетінің славян және еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония, Саппоро)

Финке Питер – PhD докторы, Цюрих университетінің Макс Планк институтының профессоры (Швейцария, Цюрих)

Шотанова Ғалия Айтжанқызы – тарих ғылымдарының кандидаты, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Жауапты редактор

Абдулина Ақсұңқар Тұрсынқызы

Жауапты хатшы және редактор

Мырзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Редакторлар

Қасымова Дидар Бейсенғалиқызы

Черниенко Денис Аркадьевич

Досымбетов Нұрлыбек Айдарбекұлы

Көбеев Рүстем Джаулыбайұлы

Техникалық көмек

Қонырбеков Медет Жаугааштыұлы

Зікірбаева Венера Серікқызы

Копеева Сания Жуматайқызы

РЕДАКЦИЯ**Главный редактор**

Кабульдинов Зиябек Ермуханович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Члены редакционной коллегии

Абиля Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор (Республика Казахстан, г. Астана)

Абдырахманов Толобек Абилович – доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент НАН КР (Кыргызская Республика, г. Бишкек)

Апендиев Тимур Акимханович – PhD, ассоциированный профессор, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Горшенина Светлана Михайловна – доктор PhD, кандидат исторических наук; директор по исследованиям CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/Университет Сорбонны (Франция, г. Париж)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий лабораторией физической антропологии Национального музея РК (Республика Казахстан, Астана)

Като Синдзи (Shinji Kato) – PhD (в области археологии), Национальный научно-исследовательский институт культурных ценностей в Наре (Япония, г. Нара)

Бирсель Каракоч, профессор тюркских языков, Уппсальский университет (Швеция, г. Уппсала)

Мионг Сун-ок – доктор антропологии, ассоциированный профессор (Корея, г. Сеул)

Козыбаева Махаббат Маликовна – доктор PhD; ведущий научный сотрудник Института культуры и духовного развития «Алаш» Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Астана)

Моррисон Александр – PhD, профессор NewCollege, Оксфорд (Великобритания, Оксфорд)

Мотузаите-Матузевичюте Гидре – доктор археологии, профессор, руководитель Научного центра «Биоархеология» Вильнюсского университета, (Литва, г. Вильнюс)

Муминов Аширбек Курбанович – доктор исторических наук, арабист, профессор; консультант Генерального директора по организационной деятельности ОИК (Центральная Азия), (Турция, Стамбул)

Нурсан Алимбай – кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Отеева Гульфира Елубаевна – доктор исторических наук, профессор Павлодарского педагогического университета им. А.Х. Маргулана (Республика Казахстан, г. Павлодар)

Оутрам Алан – доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории университета Эксетере (Великобритания, г. Эксетер)

Романова Екатерина Назаровна, руководитель Центра этнологических исследований Института гуманитарных исследований и проблем малочисленных народов Севера (ИГИ АН РС(Я)) (Российская Федерация, г. Якутск)

Рюосуке Оно – доцент, Центр перспективных гуманитарных исследований, Университет Васеда (Япония, г. Токио)

Сабитов Жаксылык Муратович – директор Научного института изучения Улуса Джучи, доктор PhD (Республика Казахстан, г. Астана)

Томохико Уяма – PhD, профессор Центра славянско-евразийских исследований университета Хоккайдо (Япония, г. Саппоро)

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, г. Цюрих)

Шотанова Галия Айтжановна – кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Ответственный редактор

Абдулина Аксункар Турсуновна

Ответственный секретарь и редактор

Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

Научные редакторы:

Касымова Дидар Бейсенгалиевна

Черниенко Денис Аркадьевич

Досымбетов Нурлыбек Айдарбекович

Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Техническое сопровождение

Конырбеков Медет Жаугаитиевич

Зикирбаева Венера Сериковна

Копеева Сания Жуматаевна

EDITORIAL TEAM

Editor-in-Chief

Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich – Doctor of Historical Sciences Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, general Director of Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

Editorial board members

- Abil Erkin Amanzholovich* – Doctor of Historical Sciences, Professor (Republic of Kazakhstan, Astana)
Abdyrachmanov Tolobek Abilovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic (Kyrgyz Republic, Bishkek)
Apendiev Timur Akimkhanovich – PhD, associate professor, leading researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)
Gorshenina Svetlana Mikhailovna – PhD, Candidate of Historical Sciences; Research Director of CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/Sorbonne University (France, Paris)
Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Laboratory of Physical Anthropology of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana)
Shinji Kato – PhD (Archaeology), Nara National Research Institute for Cultural Properties (Japan, Nara)
Birsel Karakoch – Professor of Turkic Languages, Uppsala University (Sweden, Uppsala)
Myong Soon-ok – PhD (Anthropology), Associate Professor (Seoul, Korea)
Kozybaeva Makhabbat Malikovna – PhD; Leading Researcher, Institute of Culture and Spiritual Development «Alash» of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Republic of Kazakhstan, Astana)
Morrison Alexander – PhD, Professor, New College, Oxford (United Kingdom, Oxford)
Motuzaitė-Matuzevichute Gidrė – Doctor of Archaeology, Professor, Head of the Scientific Center «Bioarchaeology» of Vilnius University, (Lithuania, Vilnius)
Muminov Ashirbek Kurbanovich – Doctor of Historical Sciences, Arabist, Professor; Consultant to the Director General for Organizational Activities of the OIC (Central Asia), (Turkey, Istanbul)
Nursan Alimbay – Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)
Otepova Gulmira Elubayevna – Doctor of Historical Sciences, Professor at the A. Margulan Pavlodar Pedagogical University (Republic of Kazakhstan, Pavlodar)
Outram Alan – Doctor of Archaeological Sciences, Professor of the Department of Archaeology and History, University of Exeter (Great Britain, Exeter)
Romanova Ekaterina Nazarovna – Head of the Center for Ethnological Research, Institute for Humanitarian Research and Problems of Indigenous Peoples of the North (IHR RAS (Yakutia)) (Russian Federation, Yakutsk)
Ryuosuke Ono – Associate Professor, Center for Advanced Humanitarian Studies, Waseda University (Japan, Tokyo)
Sabitov Zhaksylyk Muratovich – Director of the Scientific Institute for the Study of the Ulus of Jochi, PhD (Republic of Kazakhstan, Astana)
Tomohiko Uyama – PhD, Professor, Center for Slavic-Eurasian Studies, Hokkaido University (Japan, Sapporo)
Finke Peter – PhD, Professor, Max Planck Institute, University of Zurich (Switzerland, Zurich)
Shotanova Galiya Aitzhanovna – Candidate of historical sciences, leading researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

Editor-in-Chief

Abdulina Aksunkar Tursunovna

Responsible Secretary and Editor

Murzakhodjaev Kuanysh Madievich

Scientific Editors:

Kasymova Didar Beysengalieвна
Chernienko Denis Arkadyevich
Dosymbetov Nurlybek Aidarbekovich
Kubeev Rustem Dzhaubayuly

Technical support

Konyrbekov Medet Zhaugashtievich
Zikirbaeva Venera Serikovna
Kopeeva Saniya Zhumataevna

Published in the Kazakhstan
Otan tarihy
Has been issued as a journal
since 1998
ISSN: 1814-6961 (Print)
ISSN: 2788-9718 (Online)
2025. Vol. 28. Is. 3. Pp. 965-981
Journal homepage:
<https://otan.history.iie.kz>

FTAXP/MPHTI / IRSTI 03.41.01

https://doi.org/10.51943/2788-9718_2025_28_3_965-981

«РАДЛОВ АЛЬБОМЫНДАҒЫ» ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ КӨРІНІСІ: МУЗЕЙЛІК АТРИБУЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Эльмира Серікбайқызы Абдукамалова^{1*}, Ақмарал Ғосманқызы Ибраева², Пердехан Бекмағанбетұлы Мұсырманкүл³

¹Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі
(Қазақстан Республикасы, Астана 010000, Тәуелсіздік даңғылы 54)
Филология ғылымдарының кандидаты, доцент
<https://orcid.org/0000-0002-3534-9080>. E-mail: AbdukamalovaE@mail.ru
Автор-корреспондент

²Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі
(Қазақстан Республикасы, Астана 010000, Тәуелсіздік даңғылы 54)
Тарих ғылымдарының докторы, профессор
<https://orcid.org/0000-0002-7556-7779>. E-mail: Akmaral1971@mail.ru

³Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі
(Қазақстан Республикасы, Астана 010000, Тәуелсіздік даңғылы 54)
Гуманитарлық ғылымдар магистрі
<https://orcid.org/0000-0003-4683-4855>. E-mail: pmusilmankul@bk.ru

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Абдукамалова Э.С., Ибраева А.Ғ., Мұсырманкүл П.Б., 2025

Аңдатпа. *Kipicne.* В.В. Радлов есімі Алтай, Сібір және Орталық Азия өңірлерінің тарихи-мәдени мұрасын зерттеу ісімен тікелей байланысты. Зерттеуші 1861 жылы Алтайға жасаған сапары барысында жүргізген археологиялық қазба жұмыстары кезінде табылған бұйымдардың бейнелері мен сызбаларын қағаз бетіне түсіріп, оларды «Original Skizzen einiger Gegenden in Hoch-Asien. Aufgenommen von Dr. W. Radloff auf seiner Reise durch den Altai. 1861» («Радлов альбомы») атты альбомға топтастырды. Бұл еңбек «Радлов альбомы» деген атаумен де белгілі. Ғалым бұл альбомды өмірінің соңына дейін толықтырып отырды, алайда альбом бүгінгі күнге дейін баспа бетінде жарияланған емес. *Мақсаты мен міндеті.* Зерттеу жұмысының басты мақсаты – «Радлов альбомына» қатысты материалдарды ғылыми айналымға енгізу. Осы мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер қойылды: альбомдағы қазақ мәдениетіне тән бейнелерді тарихи-археологиялық деректермен салыстыра отырып, ғылыми тұрғыда атрибуциялау және олардың заманауи музейлік кеңістікте қолдану мүмкіндіктерін анықтау. *Нәтиже.* Зерттеу барысында сипаттамалық әдіс, семиотикалық талдау, атрибуция тәсілі және визуалды деректерді интерпретациялау әдістері арқылы альбом парақтарындағы бірқатар бейнелер (археологиялық қазба ескерткіштері, қару-жарақтар, тұрмыстық заттар) атрибуциялық өлшемдер негізінде талданып, олардың аттрактивтілік, экспрессивтілік, ақпараттылық, репрезентативтілік, ассоциативтілік және коммуникативтілік сипаттары айқындалды.

Сонымен қатар, бейнелердің белгілі бір тарихи-мәдени кеңістіктегі символдық мағыналары нақтыланып, оларды музейлік мәдени мұра ретінде ұсыну жолдары көрсетілді. *Қорытынды.* «Радлов альбомындағы» жекелеген бейнелер қазақтың тарихы мен мәдениетінің, тұрмысы мен дүнетанымының айшықты көріністері бола алады. Альбомды кеңінен қарастыра отырып, болашақ зерттеулерге, музей ісіне бейімдеу қажеттігі, сондай-ақ ғылыми атрибуция нәтижесінде альбомдағы бейнелерді музейлік экспозициялық материал ретінде қолдану мүмкіндігі айқындалды.

Түйін сөздер: Радлов альбомы, археологиялық қазбалар, обалар, қоршаулар, альбом парақтары, бейнелер, қола дәуірі, сақ кезеңі, Шығыс Қазақстан, Қазақ Алтайы, сызбалар, жазбалар, музей, атрибуция, аттрактивтілік, ақпараттылық, репрезентативтілік, ассоциативтілік, коммуникативтілік, семиотика, мәденигенез

Алғыс. Мақала ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінің «Дөңгеленген дүние: қазақ дала өркениетінің мәдени коды» тақырыбындағы бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру ғылыми жобасын жүзеге асыру аясында дайындалды (жеке тіркеу нөмірі: BR22082508).

Дәйексөз үшін: Абдукамалова Э.С., Ибраева А.Г., Мұсырманқұл П.Б. «Радлов альбомындағы қазақ мәдениетінің көрінісі: музейлік атрибуция мәселелері // Отан тарихы. 2025. Т. 28. № 3. 965-981-бб. [Қазақ.]. DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_3_965-981

ОТРАЖЕНИЕ КАЗАХСКОЙ КУЛЬТУРЫ В «АЛЬБОМЕ РАДЛОВА»: ВОПРОСЫ МУЗЕЙНОЙ АТРИБУЦИИ

Эльмира Серикбаевна Абдукамалова^{1*}, Ақмарал Ғосманқызы Ибраева², Пердехан Бекмаганбетұлы Мұсырманқұл³

¹Национальный музей Республики Казахстан (Республика Казахстан, 010000 Астана, проспект Тәуелсіздік 54)

Кандидат филологических наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-3534-9080>. E-mail: AbdukamalovaE@mail.ru

*Автор-корреспондент

²Национальный музей Республики Казахстан (Республика Казахстан, 010000 Астана, проспект Тәуелсіздік 54)

Доктор исторических наук, профессор

<https://orcid.org/0000-0002-7556-7779>. E-mail: Akmaral1971@mail.ru

³Национальный музей Республики Казахстан (Республика Казахстан, 010000 Астана, проспект Тәуелсіздік 54)

Магистр гуманитарных наук

<https://orcid.org/0000-0003-4683-4855>. E-mail: pmusilmankul@bk.ru

© ИИЭ имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Абдукамалова Э.С., Ибраева А.Г., Мұсырманқұл П.Б., 2025

Аннотация. *Введение.* Имя В.В. Радлова непосредственно связано с исследованием историко-культурного наследия Алтая, Сибири и Центральной Азии. В ходе археологической экспедиции в Алтай в 1861 году учёный задокументировал изображения и чертежи артефактов, найденных при раскопках, и собрал их в альбом под названием «Original Skizzen einiger Gegenden in Hoch-Asien. Aufgenommen von Dr. W. Radloff auf seiner Reise durch den Altai. 1861» (известный как «Альбом Радлова»). Радлов дополнял этот альбом вплоть до конца своей жизни, однако издание альбома до настоящего времени не было осуществлено. *Цель и задачи.* Целью настоящего исследования является введение в научный оборот материалов «Альбома Радлова», относящихся к казахской культуре. Для достижения этой цели были поставлены следующие задачи: осуществить научную атрибуцию изображений, отражающих особенности казахской культуры, посредством их сопоставления с историко-археологическими данными, а также определить возможности их использования в современном музейном пространстве. *Результат.* В ходе исследования с применением описательного метода, семиотического анализа, метода атрибуции и интерпретации визуальных данных были проанализированы ряд изображений на страницах альбома (археологические

памятники, вооружение, предметы быта) на основе атрибутивных критериев. В результате были выявлены их характеристики аттрактивности, экспрессивности, информативности, репрезентативности, ассоциативности и коммуникативности. Кроме того, были уточнены символические значения изображений в определённом историко-культурном контексте и обозначены подходы к их представлению в качестве музейного культурного наследия. *Заключение.* Отдельные изображения из «Альбома Радлова» представляют собой наглядные свидетельства истории, культуры, быта и мировоззрения казахского народа. Проведённый анализ альбома показал необходимость его дальнейшего изучения и адаптации для музейной деятельности. Результаты научной атрибуции подтверждают возможность использования изображений альбома в качестве музейных экспонатов.

Ключевые слова: Альбом Радлова, археологические раскопки, курганы, ограды, страницы альбома, изображения, бронзовый век, сакский период, Восточный Казахстан, Казахский Алтай, зарисовки, записи, музей, атрибуция, аттрактивность, информативность, репрезентативность, ассоциативность, коммуникативность, семиотика, культурогенез

Благодарность: Статья подготовлена в рамках реализации научного проекта программно-целевого финансирования Министерства культуры и информации РК на тему: «Жизнь в движении: культурный код казахской степной цивилизации» (индивидуальный регистрационный номер: BR22082508).

Для цитирования: Абдукамалова Э.С., Ибраева А.Г., Мусырманкул П.Б. Отражение казахской культуры в «Альбоме Радлова»: вопросы музейной атрибуции // Отан тарихы. 2025. Т. 28. № 3. С. 965-981. [на каз.]. DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_3_965-981

REFLECTION OF KAZAKH CULTURE IN “RADLOV'S ALBUM”: ISSUES OF MUSEUM ATTRIBUTION

Elmira S. Abdukamalova^{1*}, Akmaral G. Ibraeva², Perdekhan B. Mussyrmankul³

¹National museum of the Republic of Kazakhstan (54, Tauelsizdik ave., Astana, Republic of Kazakhstan)
candidate of philological sciences, associate professor
<https://orcid.org/0000-0002-3534-9080>. E-mail: AbdukamalovaE@mail.ru

*Corresponding author

²National Museum of the Republic of Kazakhstan (54, Tauelsizdik ave., Astana, Republic of Kazakhstan)
doctor of historical sciences, professor
<https://orcid.org/0000-0002-7556-7779>. E-mail: Akmaral1971@mail.ru

³National Museum of the Republic of Kazakhstan (54, Tauelsizdik ave., Astana, Republic of Kazakhstan)
master of humanities
<https://orcid.org/0000-0003-4683-4855>. E-mail: pmusilmankul@bk.ru

© Valikhanov IHE, 2025

© Abdukamalova E.S., Ibraeva A.G., Mussyrmankul P.B., 2025

Abstract. Introduction. The name of V.V. Radloff is directly associated with the study of the historical and cultural heritage of Altai, Siberia and Central Asia. During an archaeological expedition to Altai in 1861, the scholar documented images and sketches of artifacts uncovered during excavations, compiling them into an album entitled “Original Skizzen einiger Gegenden in Hoch-Asien. Aufgenommen von Dr. W. Radloff auf seiner Reise durch den Altai. 1861” (known as the “Radloff’s Album”). Radloff continued to supplement the album till the end of his life; however, it has never been formally published. *Objectives and tasks.* The aim of this study is to introduce into scholarly circulation the materials from the “Radloff’s Album” relevant to Kazakh culture. To achieve that goal, the following objectives were set: to carry out the academic attribution of images reflecting features of Kazakh culture comparing them with historical and archaeological data, and to explore the possibilities of utilizing these materials within the context of contemporary museum spaces. *Results.* Through the application of descriptive methods, semiotic analysis and methods of attribution and interpretation of visual data, a number of images in the album (including archaeological sites, weaponry and household items) were analyzed according to attributional criteria. As a result, their characteristics in terms

of attractiveness, expressiveness, informativeness, representativeness, associativity and communicability were identified. In addition, the symbolic meanings of these images within a specific historical and cultural context were clarified and approaches to presenting them as part of museum heritage were outlined. *Conclusion.* Certain images from the “Radloff Album” serve as vivid testimonies to the history, culture, daily life and worldview of the Kazakh people. The analysis of the album underscores the need for its further study and adaptation for museum use. The results of the scholarly attribution confirm the possibility of employing the album’s images as museum exhibits.

Keywords: Radloff’s album, archaeological excavations, burial mounds, fortifications, album pages, images, Bronze Age, Saka period, East Kazakhstan, Kazakh Altai, sketches, inscriptions, museum, attribution, attractiveness, informativeness, representativeness, associativity, communicability, semiotics, cultural genesis

Acknowledgement: The article was prepared within the framework of the implementation of the scientific project of program-targeted financing of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan on the theme: “Life in Motion: Cultural Code of Kazakh Steppe Civilisation” (individual registration number: BR22082508).

For citation: Abdukamalova E.S., Ibraeva A.G., Mussyrmankul P.B. Reflection of Kazakh culture in “Radlov’s album”: issues of museum attribution Turks // *Otan tarihy*. 2025. Vol. 28. № 3. Pp. 965-981. [in Kazakh]. DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_3_965-981

Қысқашы. Қазақ халқының мәдени-рухани мұрасын зерттеуде XIX ғасырдағы еуропалық және орыс ориенталистерінің еңбегі айрықша орын алады. Солардың ішінде ғалым, түрколог, археолог, этнограф Василий Васильевич Радловтың (1837–1918) ғылыми мұрасы қазақ мәдениеті мен тарихын зерделеуде ерекше мәнге ие. Ол Орталық Азия халықтарының, соның ішінде қазақтардың тіліне, тұрмыс-салтына, діни нанымдары мен фольклорына терең үңіліп, еуропалық ғылыми қауымдастыққа алғашқылардың бірі болып мол мәлімет ұсынды. Ғалымның қалдырған бай мұрасының ішінде тілтаным, фольклортану, археология және этнография салаларына қатысты еңбектері де мол. В.В. Радлов түркі халықтарын тарихи, тілдік, мәдени тұрғыдан жан-жақты зерттеуге арналған «Сибирские древности», «Атлас древностей Монголии», «К вопросу об уйгурах», «Из Сибири», «Опыт словаря тюркских наречий», «Образцы народной литературы тюркских племен» және тағы басқа көптеген еңбектері арқылы түркітанудың негізін қалаушылардың бірі болды.

Осы мақаланың тірек негізі ретінде алынған ерекше еңбек – «Original Skizzen einiger Gegenden in Hoch-Asien. Aufgenommen von Dr. W. Radloff auf seine Reise durch den Altai. 1861» атты суретті альбом. «Радлов альбомы» деген атаумен белгілі бұл еңбек – ғалымның 1861 жылғы Алтай сапары кезінде қағаз бетіне түсірген археологиялық және этнографиялық бейнелер жинағы.

«Радлов альбомы» – жай ғана суреттер жинағы емес, бұл – XIX ғасырдағы қазақтардың өмір салты, киім үлгілері, тұрмыстық заттары мен дәстүрлі ғұрыптарының көрінісі. Осы альбомда бейнеленген деректер бүгінгі таңда музейлік реконструкция мен атрибуция тұрғысынан зерттеуге лайық бірегей материалдар болып табылады.

Радловтың ғылыми еңбектеріне баға берген зерттеушілердің бірі С.И. Вайнштейн оның археологиялық қазба жұмыстарының материалдары бойынша тамаша суреттер атласын дайындағанын, кейіннен бұл суреттер атласының «Сібірдің ежелгі мұралары» («Сибирские древности») атауымен шыққан еңбекте көрініс тапқандығын атап өтеді [Резван, 2016: 672].

Материалдар мен әдістер. «Радлов альбомындағы» бейнелерді зерттеу барысында сипаттау, талдау әдістері, атрибуциялау және визуалды деректерді интерпретациялау тәсілдері негізге алынды. Музейлік атрибуция тәсілі бойынша әрбір бейненің атауы, жасалған материалы, қолдану мақсаты, символдық мәні анықталды.

Зерттеудің теориялық іргетасы семиотикалық модельге сүйенеді. Бұл модель бойынша кез келген этнографиялық зат немесе бейне белгілі бір мағына беретін таңба ретінде қарастырылады. Музейлік контексте бұл таңбалар денотат, десигнат және референттік деңгейлерде мән-мағынаға ие болады. Осы тұрғыдан алғанда, «Радлов альбомындағы» заттар визуалды таңбалар ретінде танылып, олардың мәдени кодтарын анықтауға мүмкіндік туады. Сонымен қатар, визуалды деректерді музейлік атрибуциялау тәсілі арқылы зерделеу қарастырылды. Бұл тәсіл XIX ғасырдағы қазақ мәдениетінің бейнелік, материалдық болмыстарын қайта жаңғыртуға септігін тигізеді.

Мақаланың жазылуына негіз болған материал – Ресей Ғылым академиясы Ұлы Петр атындағы Антропология және этнография музейінің (Кунсткамера) Халықаралық ислам зерттеу орталығының жетекшісі, тарих ғылымдарының докторы Ефим Анатольевич Резванның «Санкт-Петербургтегі

Кунсткамера коллекцияларындағы Радловтың археологиялық альбомы» атты мақаласы (*Rezvan E. "Radloff's Archaeological Album from the Kunstkamera Collection in St. Petersburg", Manuscripta Orientalia, № 30/2, 2024*) болды. Сондай-ақ Е.А. Резванның «Түркестан. Мой мир ислама» атты кітабынан да альбомға қатысты маңызды мәліметтер алынды. Бұл еңбекте Радловтың археологиялық экспедициялары, альбомның жасалу тарихы, оны баспаға дайындау және жариялау мәселелері кеңінен қозғалған.

Осы тақырып төңірегіндегі маңызды зерттеулер қатарына Д.Н. Лев, Г.Г. Король және О.С. Емелинаның еңбектерін жатқызуға болады. Тас және қола дәуірі ескерткіштері бойынша зерттеуші Д.Н. Лев – В.В. Радловтың аталған альбомын алғаш болып ғылыми айналымға енгізген ғалым. 1935 жылы Д.Н. Лев альбомның тек үш парағына ғана сипаттама берген. Негізінен, альбом Ресей Ғылым академиясының Антропология және этнография музейіне (Кунсткамера) 1918 жылы тапсырылған.

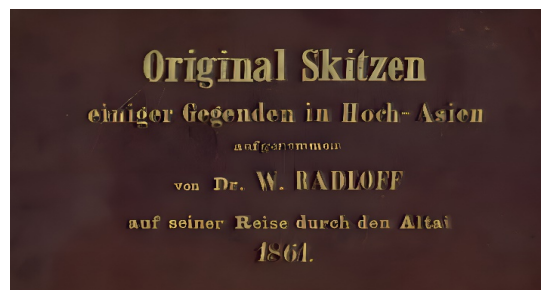
Ресей Ғылым академиясы Археология институтының зерттеушісі Г.Г. Король «Искусство средневековых кочевников Евразии» атты монографиясында альбомның сегіз парағындағы бейнелерге талдау жасаған. Ал Ресей Ғылым академиясы Антропология және этнография музейінің Археология бөлімінің жетекші қор сақтаушысы О.С. Емелина 2025 жылғы «Радлов оқулары» атты ғылыми конференцияда «Атрибуция альбома В.В. Радлова: подход к проблеме, результаты» атты тақырыпта баяндама жасады. Бұл баяндамада ғалым Радлов альбомын атрибуциялау мәселесіне қатысты әдістемелік тәсілдер мен қол жеткізілген нәтижелерді саралаған.

Сонымен қатар мақалада В.В. Радловтың археологиялық экспедициялары нәтижесінде Ресейдегі Императорлық археологиялық комиссияға жолдаған есептері бойынша материалдар пайдаланылды. Бұл комиссияның XIX–XX ғасырдың басындағы Ресейдегі археология ғылымының қалыптасуына елеулі үлес қосқан алғашқы мемлекеттік құрылым болғаны белгілі.

Альбомдағы бейнелерді сипаттау барысында В.В. Радловтың өз авторлығымен жарық көрген «Сибирские древности», «Из Сибири» сынды еңбектеріне сүйендік. Сондай-ақ «Радлов альбомындағы» бейнелерді музейлік атрибуциялау және ғылыми сипаттау барысында отандық және шетелдік зерттеушілердің еңбектері де кеңінен пайдаланылды.

Талқылау. В.В. Радловтың ғылыми мұрасы сан қырлы және ауқымды. Ол – кітаптар мен мақалалар авторы, ғылыми экспедицияларды ұйымдастырушы, музейлік коллекциялар мен экспозициялардың негізін қалаушы, сондай-ақ халықаралық ғылыми мектептер жүйесін қалыптастырған көрнекті ғалым. В.В. Радлов есімінсіз Алтай, Сібір және Орталық Азияны зерттеу тарихын толық көзге елестету мүмкін емес. Алайда, өкінішке орай, ғалымға тиесілі барлық материалдар әлі күнге дейін ғылыми айналымға толық енгізілмеген. Осындай аз зерттелген еңбектердің бірі – ірі форматты (46 × 33 см) «*Original Skizzen einiger Gegenden in Hoch-Asien. Aufgenommen von Dr. W. Radloff auf seine Reise durch den Altai. 1861*» («Радлов альбомы») атты альбом (1-сур).

Альбом жекелеген жапсырылған және акварельмен салынған парақтардан құралған. Жалпы саны 75 парақтан тұратын бұл альбомда ғалым жүргізген археологиялық қазбалар мен олжалардың суреттері, сондай-ақ қазба жұмыстарының сызбалық жоспарлары қамтылған. В.В. Радлов бұл материалдарды өзінің өмірінің соңына дейін толықтырып, өңдеп отырған [Резван, 2024: 70].

Сур. 1. «Радлов альбомы» мұқабасы. 1861. 1861-1918. [РГА АЭМ (Кунсткамера). № 5041]

XIX ғасырдың 60-жылдары В.В. Радловтың Алтай, Сібір және Орталық Азияда жүргізген қазба жұмыстарының нәтижесінде жасалған альбомындағы сызбалар, акварельдер және жазбалар – XIX ғасырдағы археологиялық зерттеулердің түпнұсқа дәлелдері. Қазіргі таңда ғалымдар

бұл альбомды ғылыми айналымға енгізуді маңызды деп есептейді, себебі ол әлі толық зерттелмеген және көптеген жаңа ашылымдарға жол ашуы мүмкін.

Ұлы Петр атындағы Антропология және этнография музейінің ғалымдары біраз жылдар бойы Радловтың аталған альбомын зерттеумен айналысып келеді. Мәселен, Е.А. Резван «Санкт-Петербургтегі Кунсткамера коллекциясындағы Радловтың археологиялық альбомы» (*Rezvan E. Radloff's Archaeological Album from the Kunstkamera Collection in St. Petersburg.*) атты көлемді мақаласында оны мұқият зерттеу қажеттігін және жариялауға әбден лайық еңбек екендігін айта отырып, альбомдағы бейнелерді атрибуциялаудың маңыздылығын және оның қазіргі уақытта Ресей мен Қазақстанның әртүрлі ғылыми орталықтарында жұмыс істейтін зерттеушілердің бірлескен ұжымы арқылы ғана жүзеге асырылуы мүмкін екендігін алға тарта отырып, альбом парақтарындағы бірнеше бейнені талдайды [Резван, 2024].

Альбомның IX кесте деп көрсетілген парағының жоғарғы жағында Радловтың өз қолымен жазылған мынадай жазулар бар: «p. 701. *Curtujack statua muliebris Kirgiso-Mongolica in Oës-Toë et Abacan-Fluviorum campestribus; Berlin (?) d(en) 18 Aug(ustus) 1722*» (2-сур.). Мәтіннің латынша-немісше элементтерін ескере отырып, қазақ тіліне шамамен былайша аударуға тырыстық: «*Oës-Toë(?) және Абакан өзендерінің жазығындағы Куртужак қырғыз-моңғол әйел мүсіні; Берлин, 18 тамыз 1722*». Мұндағы *Curtujack* ежелгі түркі мүсінінің атауы болуы мүмкін. О. Петрученконың «Латынша-орысша сөздігінде» «muliebris» сөзі «касающей женщины, принадлежащей женщине» (әйел адамға тән), «Fluviorum» сөзіне қатысты *fluvius* – «текущая вода, река» (өзен), *campestribus* деген сөздің *campester* тұлғасы «на равнине, на ровном поле» (жазық жерде) деп берілген [Петрученко, 1914: 401]; *Kirgiso-Mongolica* – қырғыз-моңғол (түркі-моңғол) этностарына қатысты болуы мүмкін; *in Oës-Toë et Abacan-Fluviorum campestribus* – Үйсін-Тө мен Абакан өзендерінің жазықтарында. *Berlin (?) d(en) 18 Aug(ustus) 1722* – 1722 жылдың 18 тамызында.

Е. Резванның пікірінше, бұл Д.Г. Мессершмидтің «Forschungsreise durch Sibirien 1720-1727» шығармасындағы иллюстрация болуы ықтимал. 1722 жылы ол қазіргі хакастардың ата-бабаларының Есь өзені бойындағы тас мүсіндерді үш рет атпен айналып өтіп, содан кейін олардың алдына құрбандық тағамын қойып, тағзым ететініне куә болған. Мессершмидтің бұл оқиғаны бейнелейтін эскиздерінде қола дәуірінің мүсіндері бейнеленген [Резван, 2024].

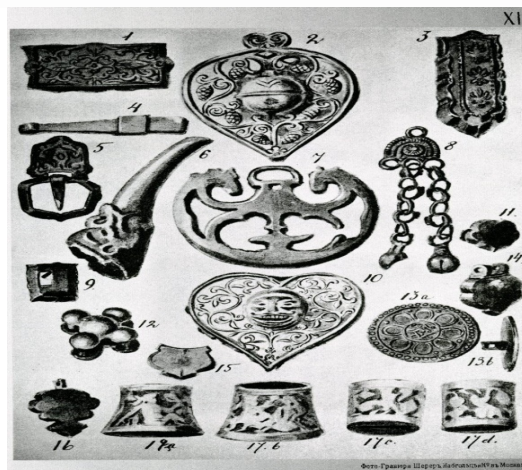

Сур. 2. «Радлов альбомы» парақтарының бірі. 46,0 × 33,0 см. Қарындаш, акварель. 1861 – 1918. [РГА АЭМ (Кунсткамера). № 5041-70]

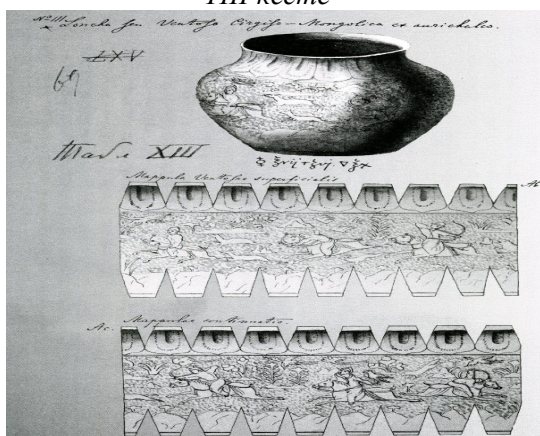
Соңғы жылдары Антропология және этнография музейінің мамандары тарапынан көтерілген «Радлов альбомын» баспадан шығарып, ғылыми айналымға енгізу идеясы басқа да ғылыми мекемелердің зерттеушілерімен ортаға салынып, талқыланып келеді. Мәселен, 2012 жылы РГА Археология институтының зерттеушісі Г.Г. Король өзінің «Искусство средневековых кочевников Евразии» еңбегінің 10-қосымшасында Радлов альбомының 8 парағын, яғни ғалымның Алтайға жасаған сапарларынан алынған бейнелер берілген жеке кестелерді (VIII, XI, XIII, XVI, XXXIX, XL, XLI, XLII кестелер) көрсеткен (3-сур.) [Король, 2008: 332].

VIII кесте

XI кесте

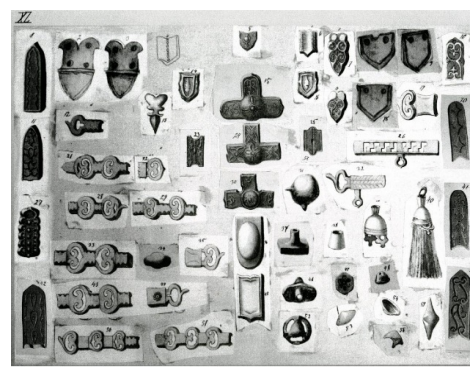
XIII кесте

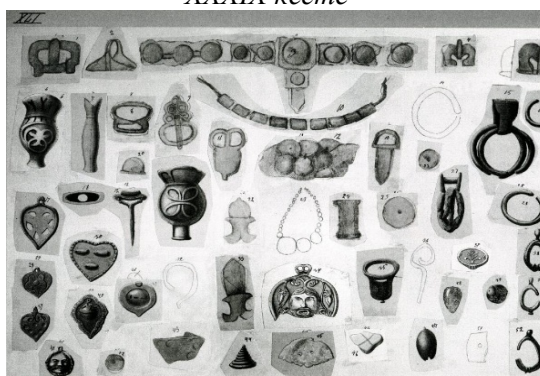
XVI кесте

XXXIX кесте

XL кесте

XLI кесте

XLII кесте

Сур. 3. Радлов альбомының 8 парағы (VIII, XI, XIII, XVI, XXXIX, XL, XLI, XLII кестелер)

Бұл кестелер жайлы Г.Г. Король өзінің кітабында былай деп жазады: «Қосымша ретінде (жеке заттар мен кейбір коллекциялардың сурет кестелерінен бөлек) Санкт-Петербургтегі Ұлы Петр атындағы Антропология және этнография музейінде (Кунсткамера) сақталған В.В. Радловтың 1861 жылғы қолжазба альбомынан бірнеше кесте келтірілген. Бұл кестелерде XVIII және XIX ғасырларда табылған аз зерттелген заттар, соның ішінде біздің зерттеу нысанымыз болған I мыңжылдықтың соңы мен II мыңжылдықтың басындағы сәндік өнер үлгілері бейнеленген. Бұл материалдар құжатталмағанына қарамастан, құнды дереккөз болып табылады. Заттар Минусин өлкесі мен Алтайдан табылған коллекцияларды талдау барысында олардың арасындағы ұқсастықтарды анықтау үшін қолданылды» [Король, 2008: 332].

Зерттеуші Г.Г. Король жоғарыда берілген кестелердегі заттарды таштық мәдениетіне жақындата отырып, альбомдағы пышақ бейнелерін тағар мәдениеті стиліне жатқызады және ондай бейнелердің альбомда көп болғандығын, алайда олардың нақты қайдан шыққанын анықтау мүмкін еместігін жазған [Резван, 2024: 77].

«Радлов альбомы» жайлы зерттеуші Э.Б. Вадецкая: «Альбомдағы «этнографиялық» заттар музей қорларында кездескен емес. Альбомды жариялау – тамаша идея! Көптеген заттарды нақты ескерткіштермен байланыстыру қиын болса да, мұндай дереккөзді археологтардың білуі өте маңызды» десе, оның ойын РҒА Археология институтының зерттеушісі Е.А. Миклашевич қолдайды: «Бұл керемет альбом, онда өте көп қызықты материалдар бар. Егер Антропология және этнография музейі оны жариялайтын болса, бұл көптеген сібірлік археологтар үшін үлкен қуаныш әрі шынайы сенсация болар еді. Іс жүзінде бұл альбомды көпшілік әлі білмейді. Минусин ойпаты археологиясына қатысты біздің әдебиеттерде ол туралы ешқандай мәліметтер жоқ» [Резван, 2016: 328].

РҒА Антропология және этнография музейінің Археология бөлімінің қызметкері С.В. Бельский РҒА Материалдық мәдениет тарихы институтының архивінде көптеген қызықты құжаттар бар екенін анықтап, олардың ішінде коллекциялар мен коллекция жинаушылар туралы қолтаңбалары бар акварельдердің де сақталғандығын анықтады. Бұл материалдар Антропология және этнография музейінде сақтаулы тұрған аталмыш альбом бейнелерімен сәйкес келеді.

2021 жылы Антропология және этнография музейі Археология бөлімінің қызметкерлері архивтік материалдарды сұрыптау кезінде жаңа деректердің табылғанын және бұл материалдарды В.В. Радловтың мұрасына жатқызуға болатынын жазды [Ежегодная научная конференция, 2022: 61]. Сондай-ақ Радловтың Императорлық археологиялық комиссияға жолдаған есептерінде де маңызды мәліметтер мен суреттер қамтылған [Резван, 2016: 231].

Императорлық археологиялық комиссия – Ресейдегі алғашқы мемлекеттік археологиялық мекеме. Бұл комиссия Ресей археологиясының ғылым ретінде қалыптасуына, мәдени мұра нысандарын қалпына келтірудің теориясы мен тәжірибесінің дамуына, сондай-ақ XIX-XX ғасыр басындағы мәдени ескерткіштерді қорғау шараларының қалыптасуына маңызды үлес қосқан.

Албомның тарихы В.В. Радловтың археология саласындағы алғашқы дербес зерттеулерінен бастау алады. 1861 жылдың қыркүйегінде В.В. Радлов Барнаул маңында француз ғалымы доктор Г. Менье мен барон Л. де Эйхталь басқарған экспедиция жүргізген бірнеше обаларды қазу жұмыстарына қатысты. Қазба жұмыстары аяқталған соң, В.В. Радлов Императорлық археологиялық комиссияға табылған заттардың суреттерімен бірге зерттеу туралы қысқаша баяндама жолдады. Дәл осы кезеңде ол түркі халықтарының тарихын, этнографиясын, археологиясын және тіл білімін өзара байланыста зерттеу қажеттігіне көз жеткізіп, Алтайда кешенді зерттеу әдісін алғашқылардың бірі болып енгізді.

Археологиялық комиссиямен байланыс орнатқан В.В. Радлов 1862 жылдан бастап Құлынды даласындағы Боровой Форпост ауылына жақын жерде орналасқан екі ортағасырлық обаны, Ертістің сол жағалауындағы бір обаны, Терсакап пикетіне жақын екі обаны және Қарқара өзенінің аңғарындағы бір обаны зерттеді. В.В. Радлов қазақ Алтайы өлкесіндегі зерттеулерімен қоса, қазіргі Қазақстан Республикасының шекарасы маңындағы аймақтарда да зерттеулер жүргізді. Атап айтқанда, *Семей (бұрынғы Семипалатинск) маңындағы обалар, Қарқара өзенінің бойы, Алматы қаласының (бұрынғы Верный бекінісі) маңы, Капал (бұрынғы Алматы облысындағы Ақсу ауылы) мен Аягөз арасындағы аңғарлар*.

Ғалымның қазақ жерінде жүргізілген археологиялық қазба жұмыстары жайлы есептерінде мынадай жазбалар бар: «Капал маңында зерттелген 22 обаның тек біреуі ғана «тоналмаған», ал қалғандарында шашырап жатқан адам сүйектері табылған. Бір баланың бейітінен төрт аяқты жануар пішініндегі алтын қапсырма табылып, оның киім эшекейі болғаны анықталған. Сергиополь маңындағы 14 обаның қазбалары олардың да бұрын тонауға ұшырағанын көрсетті. Тек екеуінен ғана

қарапайым әдіспен жасалған саз балшық ыдыстарының сынықтары табылған [Императорская археологическая комиссия, 2019: 835-836].

Радловтың қазақ жеріндегі келесі зерттеулері 1866 жылы қазіргі *Шығыс Қазақстан* даласында жүргізілді. Ол *Ертіс өзені, Сарыөзек көлі, Көкпекті* (қазіргі ШҚО, Көкпекті ауылы) маңындағы обаларды қазды [Резван, 2016]. Сонымен бірге В.В. Радлов Павлодар қаласы мен Семей өңірінде бірнеше шағын «төбелерді» қазып, зертеу жүргізді. Павлодар маңындағы обаларда қайтыс болғандар ат әбзелдерімен, жылқыларымен қоса жерленген. Семейдегі бір жерлеу орнынан батысқа қарата арқасымен жатқызылған адамның қаңқасы табылды, оның мойнында табиғи тастардан жасалған моншақтар, көкірегінде қытай иероглифтері жазылған мыс айна болған. Аяқ тұсында тұмсығы бар темір қазан орналасқан. Бұл жерлеу ортағасырлық кезеңге жатады [Императорская археологическая комиссия, 2019: 838-840].

Е.А. Резванның айтуынша, В.В. Радлов жүргізген ауқымды археологиялық зерттеулер нәтижесінде афанасьев, андронов, қарасұқ және басқа да мәдениеттердің ескерткіштері, сондай-ақ сақ дәуірінің жерлеу орындары зерттелді. Музей қорлары осы аймақтардан табылған заттық кешендермен толықтырылды [Резван, 2016: 231].

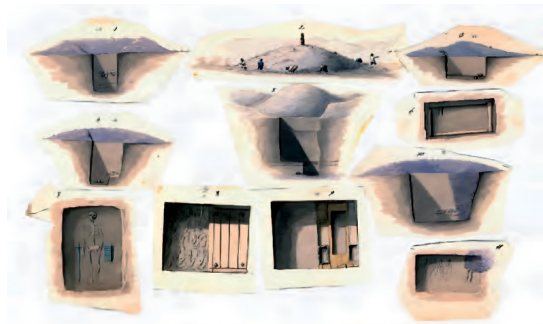
Алтайда болған жылдары Радлов жүзден астам ескерткіш бойынша археологиялық қазба жұмыстарын жүргізді. Радловтың ең маңызды жетістіктерінің бірі – Оңтүстік Сібір мен Қазақстанның солтүстік-шығыс бөлігіндегі археологиялық ескерткіштердің алғашқы кезеңдемесін жасауы. Бұл археологиялық жұмыстардың нәтижелері «Радлов альбомы» парақтарының едәуір бөлігін құрады.

Қазіргі таңда Мәскеудегі Мемлекеттік тарих музейінде 1862 жылы В.В. Радлов жүргізген археологиялық қазба жұмыстары нәтижесінде табылған *36 жәдігер* және 1866 жылғы қазба жұмыстары кезінде табылған *16 зат* сақтаулы. Жәдігерлердің көп бөлігі, өкінішке орай, жоғалып кеткен. Сонымен қатар, Санкт-Петербургтегі РГА Материалдық мәдениет тарихы институтының фотомұрағатында қазіргі таңда жоғалған артефактілердің *5 фотосуреті* сақталған [Резван, 2024].

Археологиялық қазбалардың нәтижелері бүгінде Мемлекеттік Эрмитаж, Таулы Алтай мемлекеттік университеті, Алтай өлкесінің архивтік қорларын сақтау орталығы, РГА Сібір бөлімшесінің Археология және этнография институты, Алтай Республикасы Ұлттық музейі сияқты мекемелерде сақталып, зерттелуде. Ең маңыздысы, Радлов алғаш белгілеген жерлерде бүгінгі күнге дейін археологиялық жұмыстар белсенді түрде жалғасуда. Сондай-ақ альбомда ұсынылған бейнелердің көпшілігі Радловтың күнделік жазбаларымен сәйкес келеді. Ғалымның Берелде жүргізген археологиялық қазбаларының нәтижесінде табылған ерекше жәдігерлердің Санкт-Петербургтегі Мемлекеттік Эрмитажда сақтаулы екені белгілі.

Берел даласында В.В. Радлов 7 обада зерттеу жүргізген. Негізгі обаның диаметрі 28 метр, биіктігі 5 метр болған. Тастан тұрғызылған жер бетіндегі құрылыстың астында тоң басқан топырақпен, құммен және ірі тастармен толтырылған алып шұңқыр орналасқан. Шұңқыр түбіне бір жағы мұқият жонылған тақтайлармен, екінші жағы қайыңтозбен жабылған ағаш қабырғалы құрылым қойылған. Оның ішінде әр қатарда төртеуден, барлығы 16 жылқы жатқызылған. Жылқылардың үстінде ағаштан және қайыңтоздан жасалған әшекейлер мен нәзік өрнекті алтын жапсырмалар болған [Императорская Археологическая Комиссия, 2009: 598].

Берел обаларының жалпы көрінісі (оба үйінділері, жерлеу құралдары) «Радлов альбомы» парақтарының бірінде төмендегіше бейнеленген (4-сур.):

Сур. 4. Шығыс Қазақстанның Катон-Қарағай аймағы. Берел обалары: обаның жалпы көрінісі. «Радлов альбомы» парақтарының бірі. 46,0 × 33,0 см. Қарындаш, акварель, аппликация. 1861 – 1918. [РГА АЭМ (Кунсткамера). № 5041-37]

Альбомдағы Берел обасы бойынша бейнелердің шынайы көрінісі археологиялық қазбалар мен ғылыми зерттеулер нәтижесінде айқындалғаны белгілі. Бұл обаға қатысты археологиялық зерттеулерді белгілі қазақстандық археолог-ғалым З. Самашев бастаған археологтар тобы жалғастырып, көптеген маңызы зор табыстарға жетті. Қазба жұмыстары барысында Берелдің бай тарихи-мәдени мұрасы жан-жақты ашылып, ежелгі сақ мәдениетінің ерекшеліктері мен тұрмыс-салтына қатысты құнды деректер анықталды. Қазіргі таңда Берелде бұл тарихи ескерткіштерді сақтап, насихаттау мақсатында ашық музей құрылып, көпшілік назарына ұсынылды. Музейде обадан табылған археологиялық жәдігерлер мен Радлов альбомындағы бейнелер бірлесіп, көркем түрде экспозицияланған. Бұл келушілерге ежелгі дәуірдің шынайы көрінісін сезінуге мүмкіндік береді.

Альбомдағы Берел обасының суреттері мен археологиялық деректер музейлерде толыққанды экспозиция құруға мүмкіндік береді. Экспозицияда обадан табылған жәдігерлерді, соның ішінде әшекей бұйымдар, қару-жарақтар, тұрмыстық заттар мен киімдер сияқты тарихи маңызы зор материалдарды да көрерменге ұсынуға болады. Сонымен қатар «Радлов альбомындағы» бейнелер арқылы экспозицияға тарихи және мәдени контекст беріледі. Мұндай кешенді көрме келушілерге Берел мәдениетінің ерекшеліктерін жан-жақты таныстырып, оның сақ дәуіріндегі рөлін тереңірек түсінуге жағдай жасайды. Мұндай экспозициялар интерактивті элементтермен толықтырылып, заманауи технологиялар көмегімен жаңғыртылатын болса, музейдің мәдени, ғылыми және білім беру әлеуетін айтарлықтай арттыруға болар еді.

«Радлов альбомындағы» бейнелерді *атрибуциялау* – тарихи-мәдени мұраларды ғылыми тұрғыда дұрыс тануға мүмкіндік беретін, зерттеудің негізгі және аса маңызды бөлігі. Бұл үдеріс нәтижесінде артефактілер мен бейнелердің тарихи құндылығы айқындалып, оларды музейлік және ғылыми айналымға дәл әрі жүйелі түрде енгізуге жол ашылады.

Кимеева Т.И. «Методика атрибуции музейных предметов и возможности внутримузейной трансляции ее результатов» атты мақаласында музейлік атрибуцияға деген көзқарас әлі күнге дейін көбіне қор жұмысының қолданбалы формаларымен шектелетінін атап өтеді. Оның пікірінше, есепке алу және қор құжаттамаларын сипаттау барысында музейлік заттарды тереңінен зерттеуге жеткілікті назар аударылмай келеді. Шын мәнінде, атрибуция – музейлік нысанның барлық қасиеттерін жан-жақты ашу арқылы толық сипаттама беру үдерісі. Мұнда заттың атауы, жасалған материалы, конструктивтік элементтері, жасалу, безендірілу техникасы, қолданылған, музейге түскен уақыты мен функционалдық мақсаты секілді негізгі белгілері анықталып, оның мазмұны көпқырлы түрде зерделенеді [Кимеева, 2019: 136].

Атрибуция музейлік маңызы бар заттарды іріктеу барысында оларды жинақтаушылар басшылыққа алған жалпы өлшемдер негізінде жүзеге асырылады. Бұл өлшемдерге мыналар жатады: аттрактивтілік, экспрессивтілік, ақпараттылық, репрезентативтілік және ассоциативтілік.

Аттрактивтілік – музей затының көрермен назарын өзіне аударта алу қасиеті.

Экспрессивтілік – музейлік нысанның эмоциялық әсер тудыра алу мүмкіндігі.

Ақпараттылық – музейлік заттың дерек көзі ретінде қызмет ете алу қабілеті.

Репрезентативтілік – тарихи немесе әлеуметтік-мәдени құбылыстарды жан-жақты бейнелеп, соларға ұқсас басқа да нысандар жиынтығын көрсету әлеуеті.

Ассоциативтілік – белгілі бір идеялар мен ұғымдармен байланысты ассоциациялар тудыра алу қабілеті. Бұл қасиет музейлік экспозицияда затты әсерлі әрі мағыналы пайдалануға мүмкіндік береді.

Соңғы уақытта музейтанушылар музейлік заттардың басқа да маңызды сипаттарын бөліп көрсетуге ұмтылуда. Солардың бірі – *коммуникативтілік* өлшемі. Бұл – музейлік заттың өзге нысандармен мағыналық байланыс орнату, мазмұнын толықтыру, түсіндіру және адамға ой мен сезім арқылы әсер ету әлеуеті [Музейное дело, 2010: 125–126].

Музейлік заттарды зерттеу барысында атрибутивтік белгілерді талдау олардың мазмұнын тереңірек ашуға септеседі. Осы ретте *семиотикалық* тәсілді қолдану тиімді саналады. Бұл тәсіл музейлік нысандарды таңба (белгі) ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді. Нәтижесінде, мұндай заттар қазақтардың дәстүрлі мәдениеті туралы жинақталған ақпарат көзіне айналады.

Таңба – өзге бір нәрсені білдіретін белгі екені белгілі. Осы тұрғыда музейлік таңба семиотикалық аспектіде бірнеше негізгі құрамдас бөліктен тұрады: *материалдық негізі* – заттың өзі, яғни материалдық мәдениеттің бір бөлігі ретінде ақпарат жеткізу құралы; *денотат* – таңбаның мазмұндық жағы; *десигнат* – таңбаның беретін ақпараты және *интерпретанта* – пайымдау немесе түсіндіру үдерісі. Бұл компоненттердің бірлігі музейлік заттың таңбалылық қасиетін, яғни «бір нәрсенің белгісі болу» сипатын айқындайды.

Музейлік зат – музей семиотикасын зерттеудегі негізгі ұғым. Оның ішкі құрылымы, қасиеттері мен функциялары тек зерттеу нысанының ерекшелігін ғана емес, сондай-ақ интерпретатормен (зерттеуші не көрермен) өзара әрекеттесу қағидаттарын да анықтайды. Бұл өз кезегінде музей кеңістігіндегі коммуникативтік үдерістерді семиотикалық тұрғыда зерделеуге мүмкіндік береді [Мишуrowsкая, 2011: 205].

«Радлов альбомындағы» бейнелерден туындаған музейлік затты семиотикалық әдіс тұрғысынан мағыналық мазмұны бар, жасанды түрде қалыптасқан, археологиялық әрі этнографиялық сипаттағы мәдени объект ретінде қарастыруға болады. Мұндай объект белгілі бір мәдени контексті жеткізуші әрі белгілер жүйесінің бір элементі болып есептеледі.

Музейлік затты *денотат* ретінде қабылдау – оның өмір сүру ортасынан іріктеліп алынуы сәтінде жоғарыда сипатталған өлшемдер (аттрактивтілік, информативтілік, экспрессивтілік, репрезентативтілік) негізінде жүзеге асады. Ал *десигнат* ретіндегі музейлік зат музей қорына қабылданған сәттен бастап, атрибуция үдерісі арқылы семантикалық мазмұнын аша түседі. Бұл жерде семиотикалық тәсілдің рөлі – заттан алынатын ақпаратты пайымдауға мүмкіндік беруінде.

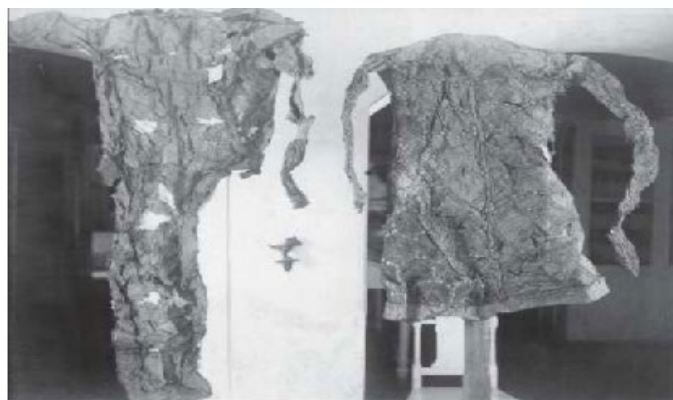
Музейлік затты таңба ретінде қарастырғанда, онда қамтылған ақпарат оның атауы, жасалған материалы, пішіні, жасалу және көркемделу техникасы, декор семантикасы сияқты аспектілер бойынша сипатталып, талданады. Осы талдау нәтижесінде алынған ақпаратты біртұтас семиотикалық мазмұнға біріктіру музейлік заттың тарихи-мәдени құндылығы мен түпнұсқалық ерекшелігін анықтауға жол ашады [Кимеева, 2019: 140]. Мысал ретінде «Радлов альбомындағы» шапан бейнесін (5-сур.) қарастырайық.

Сур. 5. «Радлов альбомы» парақтарының бірі. 46,0 × 33,0 см. Қарындаш, акварель, аппликация. 1861 – 1918. [РГА АЭМ (Кунсткамера). № 5041-1/19]

«Радлов альбомында» бұл суреттің астында: «*Ust-Koksinsky district of the Altai Republic, Russia. Caftan (robe) from Katanda*» деген жазба берілген. Мұндағы «*caftan*» сөзі қазақ мәдени контекстінде «шапан» ұғымына балама ретінде қабылданып отыр.

Альбомдағы осы шапан бейнесі Императорлық археологиялық комиссия құжаттарында да кездеседі (6-сур.). Онда бұл бұйым В.В. Радловтың 1865 жылғы археологиялық қазба жұмыстары кезінде табылған шапан (халат) қалдықтары ретінде сипатталады: «*Большой Катандинский курган. Остатки халатов. Раскопки В.В. Радлова 1865 г. (ФА, Q 441/38)*» [Императорская Археологическая Комиссия, 2009: 598].

Сур. 6. Үлкен Катанды обасы. Халаттардың қалдықтары. В.В. Радловтың 1865 жылғы қазба жұмыстары [ФА, Q 441/38]

«Радлов альбомы» парақтарының бірінде бейнеленген шапанның атрибутивтік белгілерін семиотикалық тәсіл арқылы талдау.

Денотат деңгейі (нақты зат ретіндегі мағынасы). Шапан – қазақ халқының дәстүрлі сырт киімі. Кең, ұзын, жеңді болып келеді, көбінесе жүннен немесе мақтадан дайындалып, сырты барқыт, пүліш, шұғадан тігіледі және ішіне астар салынып, сәндік мақсатта кестеленеді. «Шапан – матадан астарланып, кейде арасына қой мен түйенің жүні салынып, сырып тігілетін сырт киім түрі. Шапан жібек, баршын, күдері, мақпал, шағи, барқыт, шибарқыт, пүліш, шұға сияқты маталардан тігіледі. Қазақы ортада шапанды көбінесе ерлер, ішінара әйелдер мен балалар да киген.

Қазақы шапандардың пошымы мен пішімінде аймақтық ерекшеліктер бар. Атап айтқанда, Жетісу мен Оңтүстік өңірлерінің шапандарының етек-жеңдері ұзын келіп, әшекейлі болады. Сонымен қатар олар көбінесе сырмалы әрі жолақты болып келеді. Ал Сыр өңірі мен Батыс аймақтардың шапандары шалғайлы кең, жеңдері де ұзын келген қайырма жағалы болады. Орталық пен Шығыс өңір шапандарының басты ерекшелігі сирек қабылған, сырусыз болады. Олардың да етек-жеңдері кең әрі ұзын келіп, жағалары шолақ оймалы, кейде түймелі жағалысы да болады» [Қазақтың этнографиялық..., 2017: 633-634].

Десигнат деңгейі (таңбаның білдіретін ұғымы немесе мәні). Шапан – тек тұрмыстық киім емес, сонымен қатар адамның жас ерекшелігін, әлеуметтік мәртебесін және дәстүрлік салттарды бейнелейтін мәдени таңба. «Радлов альбомындағы» шапан бейнесі өз дәуіріндегі қазақ тұрмысының, әлеуметтік жіктелудің және сән үлгісінің көрінісі ретінде қабылданады. Оны музейлік экспонат ретінде қарастырған кезде, нақты бір тарихи-мәдени кеңістікте қолданылған мәдени кодты ашуға болады.

Альбомда шапан Қазақстан мен Ресей шекарасына жақын орналасқан аумаққа тән деп көрсетілген. Бұл аумақ Орталық және Шығыс Қазақстан өңірлерімен мәдени-этнографиялық жағынан жақын, сондықтан шапанның пішімі мен көркемдік белгілері жоғарыда аталған сипаттамаларға сәйкес келеді. Атап айтқанда, сирек қабылған, сырусыз, кең әрі ұзын етек-жеңді, шолақ оймалы жағалы шапан үлгісі – дәл осы өңірге тән ерекшелік. Бұл белгілер Радлов альбомындағы бейнеде нақты көрініс тапқан.

Осы деректерге сүйене отырып, аталған шапан XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ Алтайы өңірін мекендеген қазақтарға тән үлгі болуы мүмкін деген болжам жасауға болады. В.В. Радловтың Алтайға жасаған этнографиялық экспедициясы барысында жергілікті қазақтардың киім кию дәстүрлері мен тұрмыс-салты дәлдікпен қағаз бетіне түсірілгені белгілі. Демек, альбомдағы шапан бейнесін нақты бір заттың этнографиялық көшірмесі ретінде қарастыруға болады.

Музейлік тұрғыдан бұл бейне – заттық мәдениеттің көрнекті үлгісі. Ол белгілі бір тарихи кеңістікте қолданылған, әлеуметтік және символдық мағынасы бар киім ретінде музейлік нысанның жоғары этнографиялық құндылығын көрсетеді. Шапан арқылы дәуір шындығы, аймақтық ерекшелік, тұрмыс салты мен эстетикалық таным көрініс табады. Сонымен қатар, бұл бейне қазақтардың материалдық мәдениетіне тән қолөнер техникасын, көркемдік талғамын және киімнің әлеуметтік қызметін де айқын сипаттайды.

Символдық мәні. Шапан – тек киім ғана емес, құрмет пен мәртебе белгісі. Қазақта «Шапан жабу» дәстүрі құрмет көрсету, жоғары мәртебе беру белгісі ретінде қолданылған. Сондықтан бұл заттың символдық мәні қоғамдық қарым-қатынасты, дәстүрлік салтты, әлеуметтік танымды сипаттайды. «Дәстүрлі қазақы ортада шапан кәделі киім саналып, белгілі бір жосын-жоралғыларды атқаруда маңызды рөл атқарды. Көнеден бастау алатын сыйлы адамдарға, қонаққа, балуанға, ел басқарған адамдардың халыққа жасаған қызметі үшін қымбат әрі қадірлі сый ретінде «иығына шапан жабу» салты күні бүгінге дейін жалғасын тауып келеді» [Қазақтың этнографиялық..., 2017: 635]. Сонымен бірге, шапан қонақжайлылық пен рухани ілтипат белгісі. Қазақтың үйіне арнайы келген қадірлі қонағын шапан жауып шығарып салуы – қонақ күту мәдениетінің көрінісі. Ел арасындағы бейбітшілік келісімдерін бекіту мақсатында шапан жабу рәсімі болған. Бұл – кешірім мен ымыраға келудің белгісі.

Шапанның оның көркемдік-эстетикалық келбеті, дәстүрлі формасы мен көзге бірден түсетін ерекшеліктері оның аттрактивтілік (тартымдылық белгілері) белгілерін анықтайды. Яғни, түрлі-түсті маталардан тігілетіндігі, қымбат маталар мен сәндік элементтердің (барқыт, зер, алтын жіп) қолданылуы, пішінінің әсерлілігі (кең етек, ұзын жең, ою-өрнек), өз заманындағы сән мен эстетикаға сай көркемдігі.

Шапан қазақ халқының жоғары эстетикалық талғамын, ақпараттық мазмұны арқылы қазақтың қонақжайлылығы мен мәрттігін, салт-дәстүрін еске түсіріп, музейге келушіге, оның эмоциясына әсер етіп, танданыс, мақтаныш, құрмет сияқты сезімдерді тудыра алады. Яғни осындай экспрессивтілік белгілер альбомдағы шапан бейнесін атрибуциялауға негіз бола отырып, көрерменге қазақ мәдениетінің ішкі мазмұнын сезінуге мүмкіндік береді.

Шапанның *репрезентативтілік* белгілері мынадан көрінеді:

«Радлов альбомындағы» шапанды ұзын, кең, жеңі мол, жағасы шолақ оймалы болып келетін конструкциялық ерекшеліктеріне сәйкес Қазақстан мен Ресей шекарасындағы алтай қазақтарының ұлттық киімі ретінде қарайтын болсақ, онда бұл шапан *өңірлік киім үлгісі* ретінде сипатталады.

Суреттегі шапанның стилі, тігіс техникасы, матасы мен формасы арқылы оны XIX ғасырдың киім дәстүріне тән үлгі ретінде тануға болады. Бұл – музейлік экспонат ретінде оның тарихи кезеңін нақтылауға көмектеседі.

Радлов альбомындағы шапан қазақ халқының дәстүрлі киімінің типтік үлгісі ретінде этнографиялық топтар мен уақыт кезеңдеріндегі ортақ белгілерді жинақтап береді, яғни тек жеке зат емес, тұтас бір мәдениеттің белгісі ретінде репрезентативтік сипатқа ие.

Сонымен, «Радлов альбомындағы» шапан бейнесі – музейлік экспонат ретінде семиотикалық тұрғыдан толық талдауға келетін, мәдени, тарихи, көркем, символдық және әлеуметтік ақпаратты бойына сіңірген нысан. Мұндай талдау әдісі музейлік затты тереңірек түсінуге, оның мәндік қабаттарын ашуға көмектеседі және экспозициялық-семиотикалық тәсілдерді тиімді қолдануға жол ашады.

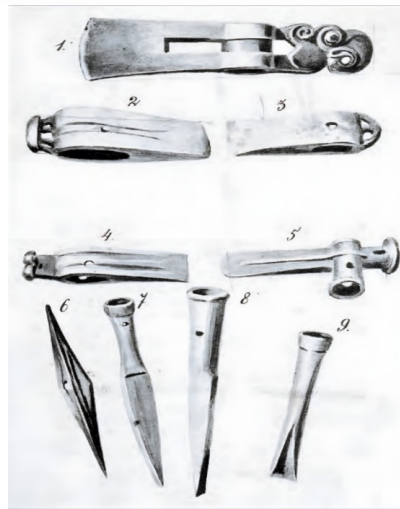
Альбомдағы бейнелер қазақ халқының тұрмыс-тіршілігі мен дүниетанымын бейнелейтін көптеген құнды деректер болып табылады. Солардың бірі – *қару-жарақ үлгілері*. Бұл бейнелер тек әскери құралдар ретінде ғана емес, сонымен қатар қазақ халқының материалдық мәдениетінің, жауынгерлік рухының және эстетикалық талғамының көрінісі ретінде қарастырылуы тиіс.

«Радлов альбомы» парақтарының бірінде қазақтың шабу қаруына жататын басы балға пішіндес айбалтаға ұқсас қару-жарақ түрі және түйреу қаруына жататын найза ұштарының сызбалық бейнелері берілген. Бұл заттар – қазақтың батырлар институтының, көшпелі өмір салтының және қорғаныс мәдениетінің көрінісі.

Энциклопедиялық еңбектерде ертедегі қазақтардың негізгі деген төрт шабу қаруы болған. Олардың ішінде балтаның жарақаттау қабілеті мен пішіні жағынан айтарлықтай ерекшелігі бар. «Жүзі ай пішіндес әрі енді болып келетін балтаны қазақтар «айбалта» деп атаған. Жүзі сына тәріздес болып келетін қару «шақан» деп аталған. Бірақ қазақ батырлары соғыста балтаның төртінші түрі – жарты айбалтаны көп қолданған. Кәдімгі балта, айбалта мен шақанның қасиеттерін біріктіру арқылы жасалған айбалтаның басы балға пішіндес болады» [Қозыбаев, 1994] делінген.

Альбом парақтарының бірінде бейнеленген төмендегі суреттегі қару-жарақ үлгілеріне назар аударатын болсақ, жоғарыда айтылған балға пішіндес айбалта бейнелерін көруге болады. Қару-жарақ зерттеушісі Қ. Ахметжан бұл жөнінде былай жазады: «Археологиялық материалдар, бейнелеу өнері деректері көшпелілер балталарының негізгі түрлері б.з. дейінгі YII-III ғғ. қалыптаса бастағанын дәлелдейді. Археологиялық, жазба және иконографиялық материалдарға сүйенсек, сақ жауынгерлері басы жарты ай формалы айбалта, екі басты балта – *сагарис* және басы қайла түріндегі тескіш қару түрі – *шақан* қолданған. Шақанның Еуразия даласында пайда болу уақыты – б.з.дейінгі II мыңжылдықтың аяғы. Сақтар шақанның шүйделерін кейде жануарлардың тотемдік бейнелерімен көркемдеген» [Ахметжан, 2006: 26]. Қ. Ахметжан «Жараған темір кигендер» атты кітабында басының формасына қарай айбалталардың негізгі төрт түрін көрсетеді. Солардың бірі жалманы жіңішке сына тәрізді жасалған айбалталар. Бұл балта түрі жарақатты жару арқылы салады [Ахметжан, 1996: 82].

Жоғарыда келтірілген сипаттамалар «Радлов альбомы» парағында бейнеленген айбалталардың пішіндерімен ұқсас болып келеді (7-сур.). Сонымен қатар суретте найза ұштарының бейнелері де көрініс тапқан. Бұл бейнелер қазақ жауынгерлерінің найзаларына тән жебе пішіндерін еске салады. Оған дәлел ретінде мынадай пікірлерді келтіруге болады: «Сауыт бұзуға арналған найза, сүңгілердің жебесі үшкір, жіңішке жасалып, бірнеше қырлы болады» [Ахметжан, 1996: 67].

Сур. 7. «Радлов альбомы» парақтарының бірі. 46,0 × 33,0 см. Қарындаш, акварель, аппликация. 1861–1918. [РГА АЭМ (Кунсткамера). № 5041-67]

Еуразияның көшпелі халықтарының археологиясы, этномәдени тарихы және тарихи қару-жарақтану салаларының маманы, ресейлік тарихшы, профессор Ю.С. Худяковтің «Вооружение средневековых кочевников Южной Сибири и Центральной Азии» еңбегінде Катанды қорымынан табылған найза ұштарының ромб және линза тәрізді болып келетіні айтылған: «Ұзартылған ромб тәрізді найза ұштары б.з.д. I мыңжылдықтың екінші жартысында кеңінен қолданылған. Дегенмен Бірінші қағанат дәуірінің ескерткіштерінен мұндай үлгілер әлі табылған жоқ. Катандыдан табылған белгілі нұсқалардың мерзімі б.з.д. VII ғасырдан ерте емес. Оларға ұқсас пішіндегі қарулар IX-X ғасырларда да қолданыста болған» [Худяков, 1986: 156-157].

Ю.С. Худяковтың найза жебелері туралы сипаттамалары В.В. Радловтың альбомында бейнеленген қазба жұмыстары барысында табылған найза жебелерін еске түсіреді (5-сур.). Бұл ойды В.В. Радловтың археологиялық есептері бойынша жазылған Императорлық археологиялық комиссияның жазбалары дәлелдей түседі: «Қатанды маңында Радлов екі зиратты зерттеді. Біріншісінде ол ең елеулі жәдігерлер ретінде мыналарды атап өтті: қалың шұғадан тігілген шалбар мен жұқа киізден жасалған шұлықпен оралған жылқының жерлеуі; шіріп кеткен бас киім киген әйелдің зираты, онда мыс әшекейлер, сырғалар, күміс жүзік, ұршық тасынан жасалған дөңгелек тас және қайрақ тас, сондай-ақ ер адамның бір бейітінен темір және сүйек *жебе ұштары*, пышақ, найза және садақтың сынықтары табылған.

Екінші зиратта жылқы сүйектері, темірден ширатылып жасалған ауыздықтар мен шығыршықтар, бір жұп үзеңгі мен белдік таспасы, адамның сүйектері табылған, қасында тұзу қылыш пен үш қырлы темір және сүйек *жебелер* болған, ал бас жағына тұтқасы бар күміс құты қойылған. Қабір шұңқырларының құрылымына қарағанда, бұлар шамамен VIII–IX ғасырларға жататын көне түріктердің жерлеу рәсімдері» [Императорская археологическая комиссия, 2019: 836-837].

В.В. Радловтың 1894 жылы Санкт-Петербургте жарық көрген «Сибирские древности» деп аталатын кітабының 1-томында мыс және темір пышақтар, қанжар, шоқпар, найза ұштарының, сондай-ақ балға, шапқы, тас қайрақтардың сипаттамалары кеңірек берілген [Радлов, 1894: URL].

Аталған қару-жарақ бейнелерін ғылыми тұрғыда атрибуциялау оларды тарихи-мәдени контексте дұрыс тану үшін аса маңызды болып табылады. Атрибуциялау барысында мынадай тәсілдер қолдануға болады:

- Радлов альбомындағы бейнелерді сол дәуірдегі археологиялық табылымдармен, музей қорларындағы нақты экспонаттармен және басқа этнографиялық альбомдармен салыстыра отырып, этнографиялық топтамалардағы заттармен сәйкестік іздеу;

- қару-жарақ бейнесінің жасалу техникасы мен құрылымдық ерекшеліктері арқылы оның жасалған уақыты мен қолданылған материалы жөнінде тұжырым жасау.

Бұл ретте XIX ғасырдағы жазба деректер, саяхатшылардың күнделіктері, жергілікті шеберлер туралы мәліметтер қару-жарақ үлгілері мен олардың таралу аясын нақтылауға көмектеседі. Осы атрибуциялық жұмыстар арқылы «Радлов альбомындағы» қару-жарақ бейнелері тек бейнелеу

нысаны ғана емес, қазақ халқының тарихы мен мәдениетінің ажырамас бөлігі екенін айқын көрсетуге болады.

РГА Материалдық мәдениет тарихы институтының архивінде альбомға қатысты көптеген маңызды құжаттар сақталған. Олардың ішінде акварельдер мен қолтаңбалар бар, сондай-ақ коллекциялар мен жинаушылар туралы мәліметтер көрсетілген. Бұл деректер Кунсткамерада сақталған альбомдағы мәліметтермен сәйкес келеді. Маңызды ақпараттар, сондай-ақ, Радловтың Императорлық археологиялық комиссияға жолдаған есептерінде де кездеседі. Мәселен, Императорлық археологиялық комиссия жылнамасында В.В. Радловтың 1865 жылы Үлкен Қатанды обаларын қазғаны туралы мәліметтер бар. Қазақ Алтайының ежелгі тайпаларына тиесілі өнер, киім және тұрмыстық заттардың ерекше жақсы сақталған үлгілері табылған Үлкен Қатанды обалары сол кезеңде Комиссия назарын өзіне ерекше аударған болатын [Императорская археологическая комиссия, 2019: 131].

В.В. Радлов 1877 жылы 31 шілде мен 18 тамыз аралығында Қазанда өткен Ресейдің IV археологиялық съезінің ұйымдастырылуына белсенді түрде қатысқан. Съезд барысында ол екі баяндама жасап қана қоймай, «Сібір обалары туралы» баяндамасын иллюстрациялармен толықтырды. Радловтың ұсынған материалдары съезд қатысушылары тарапынан зор қызығушылық тудырды.

Съезден кейін Археологиялық комиссия бұл материалдарды жариялау ісін өз жауапкершілігіне алды. Нәтижесінде, 1888–1902 жылдар аралығында «Ресей археологиясының материалдары» сериясы аясында «Сібірдің көне жәдігерлері» атты төрт альбом жарық көрді. Бұл басылымдар ғылыми айналымға археологиялық материалдардың ауқымды көлемін, соның ішінде жеке коллекциялардан алынған заттарды да енгізуге мүмкіндік берді.

Бүгінгі күнге дейін өз ғылыми құндылығын жоймаған бұл еңбектер түрлі мұрағаттық және баспа көздерінен алынған құнды деректермен толықтырылған. Санкт-Петербургтегі Антропология және этнография музейінде сақталған «Радлов альбомы» Қазанда өткен көрмеде ұсынылған және кейін «Сібірдің көне жәдігерлері» сериясында жарияланған түпнұсқа материалдардың бір бөлігін ғана емес, 1918 жылға дейін автор жинаған маңызды қосымша материалдарды да қамтығаны анық.

Альбом негізінде музейде «Радлов альбомындағы қазақ мәдениеті» атты *көрме* ұйымдастырып, альбомдағы суреттер арқылы қазақ халқының мәдениеті мен тұрмыс-салтын тарихи-этнографиялық тұрғыда таныстыруды және бейнелерді музейлік экспонатқа айналдыру жолдарын көрсетуді мақсат етіп қоюға болады.

Көрменің негізгі бөлімдері мен мазмұны төмендегіше болмақ:

- *«Радлов экспедициясы» бөлімі:* В.В. Радловтың өмірбаяны мен ғылыми сапарлары жөнінде мәлімет ұсынылады. Сонымен қатар экспедиция бағытын көрсететін карта мен тарихи материалдар қойылады.

- *«Археологиялық жәдігерлер» бөлімі:* қазба жұмыстары нәтижесінде табылған қыш құмыралар, қару-жарақтар, әшекей бұйымдардың суреттері мен түркі ескерткіштерінің (құлпытастар, балбал тастар) сызбалары көрсетіледі.

- *«Этнографиялық бейнелер: қазақ тұрмысы» бөлімі:* киіз үйдің ішкі көрінісі, жиһаздар, тұрмыстық заттар, дәстүрлі киімдер мен олардың сипаттамалары, музыкалық аспаптар, аңшылық пен еңбек құралдарының суреттері ұсынылады.

- *«Мәдениет айнасы: символика мен өрнек» бөлімі:* альбомдағы ою-өрнек үлгілері, олардың қазақ дүниетанымындағы орны, семантикалық мағынасы және қазіргі қолданысы жөніндегі материалдар қамтылады.

- *«Қазақ мәдени мұрасын сақтаудағы Радлов еңбегінің маңызы» бөлімі:* Радлов еңбектерінің негізінде жасалған заманауи реконструкциялар (дәстүрлі киім, үй жиһаздары, т.б.), сондай-ақ этнографтар мен қолөнершілердің жұмыстары таныстырылады.

Көрме аясында ғалым жүріп өткен бағыттар бойынша интерактивті карта, деректі фильмдер, бейнеинтервьюлер сияқты мультимедиялық материалдар ұсынуға болады. Сонымен қатар қазіргі суретшілердің Радлов сызбаларының негізінде жасаған иллюстрациялары қойылады. QR-кодтар арқылы альбом парақтарын цифрлық түрде көруге мүмкіндік беріледі. Мұндай көрме ғылым мен мәдениетті ұштастыра отырып, тарихи сананы қалыптастыруға және ұлттық мұраны тереңірек түсінуге зор үлес қосады.

Радлов альбомындағы бейнелерді ғылыми тұрғыда атрибуциялау – бұл тек өткеннің мәдени-тарихи деректерін тану әрекеті ғана емес, сонымен қатар мәдениеттің үздіксіз даму үдерісіндегі маңызды қадам. Өткен заманның материалдық және рухани мәдени үлгілерін жүйелеп қана қоймай,

оларды қазіргі заман контекстінде қайта қарастыру мәденигенездің заманауи формасы ретінде сипатталады. Өйткені мәденигенез тек көне кезеңдердегі мәдениеттің пайда болуын ғана емес, оның кейінгі дәуірлердегі қайта жаңғыруы мен жаңаша интерпретациялануын да қамтиды. Бүгінгі атрибуциялау мен ғылыми түсіндіру арқылы өткен дәуір бейнелері жаңа өмірге ие болып, қазіргі қоғамның мәдени санасына еніп, қайта жанданады. Демек, Радлов альбомындағы бейнелер тек тарихи артефакт қана емес, мәдени жадының тірі тасымалдаушылары ретінде қызмет етеді. Оларды ғылыми айналымға енгізу, көрме арқылы көпшілікке ұсыну ұлттық мәдениетіміздің үздіксіз жаңаруына жол ашады.

Зерттеу нәтижелері. Зерттеу нәтижесінде В.В. Радловтың ғылыми экспедициялары барысында жүргізген археологиялық қазбалары негізінде қағазға түсірілген бейнелердің қазақ халқының мәдениетін, тұрмысын, салт-дәстүрі мен дүниетанымының айшықты көрінісі бола алатыны нақтыланды. Алайда Радлов сипаттаған артефактілердің қай археологиялық мәдениетке жататынын, бейнеленген заттардың қай дәуірге тиесілі екенін және олардың нақты қай өңірден табылғанын анықтау өзекті мәселе екендігі, ол үшін қазақстандық археологиялық есептер мен экспедициялық материалдарды кешенді түрде зерттеу қажеттігі анықталды.

Альбомдағы бейнелерге негізделген артефактілерді атрибуциялау арқылы олардың тізімін жасау және ғылыми каталогқа енгізу жұмыстары қолға алынуы тиіс. Сонымен қатар, альбомдағы барлық артефакті бейнелерін жоғары сапада сканерлеу өте маңызды. Альбомды дербес тарихи дереккөз ретінде жариялап, ғылыми айналымға енгізу зерттеушілер үшін Радлов материалдарына кеңінен қол жеткізуге жол ашып, бейнелердің біртіндеп атрибуциялануына мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында альбомдағы археологиялық бейнелерді ғылыми тұрғыдан атрибуциялау және оларды заманауи музейлік кеңістікте қолдану жолдарына баса назар аударылды. Атрибуциялау – артефактілердің дәуірін, мәдениетін және қолданылу аясын анықтауға мүмкіндік беретін кешенді ғылыми әдіс. Нәтижесінде артефактінің тарихи құндылығы артып, ғылыми айналымға еніп, мәдени мұра ретінде сақталуына жағдай жасалады.

Мақалада «Радлов альбомындағы» әрбір бейнені атрибуциялау арқылы олардың семантикалық және символдық мағыналары ашылып, археологиялық деректермен бірге музейлік экспозициялар құрудың әлеуеті айқындалды. Сонымен қатар, альбомның мәдени, ғылыми және семиотикалық маңызын айқындау мақсатында бейнелердің музей экспонатына айналу жолдары талданып, бұл үдеріс музейлік нысандардың мазмұнын тереңірек түсінуге, олардың мәндік-мағыналық қырларын ашуға ықпал ететіні көрсетілді.

Қорытынды. В.В. Радловтың 1861 жылғы Алтай сапары нәтижесінде жинақталған суретті альбомы – қазақ халқының XIX ғасырдағы материалдық және рухани мәдениетін бейнелейтін бірегей дереккөз. Альбомда қамтылған археологиялық, этнографиялық бейнелер қазіргі музей ісінде атрибуция және реконструкция жұмыстарына мол мүмкіндік береді. Бұл бейнелер тек көркем сурет қана емес, тарихи-мәдени ақпарат көзі ретінде де құнды.

Зерттеу барысында альбомдағы деректерді ғылыми айналымға енгізудің маңыздылығы, оларды нақты археологиялық артефактілермен сәйкестендіру жолдары қарастырылды. Атап айтқанда, альбомдағы археологиялық қазба жұмыстары нәтижесінде табылған заттардың бейнелену ерекшеліктері, оларды заманауи музейлік экспозицияларға енгізу мүмкіндіктері талданды.

Мұндай материалдарды музейлік атрибуциялау мен заманауи технологиялар арқылы визуалды реконструкция жасау музейдің ғылыми-ағартушылық әлеуетін арттырып қана қоймай, қазақ халқының тарихы мен мәдени мұрасын кеңінен насихаттауға жол ашады. Сондықтан Радлов альбомын кеңірек зерттеу, оның мазмұнын музей ісіне бейімдеу болашақта тың ғылыми жобалар мен мәдени бастамаларға негіз болары анық.

Әдебиеттер

- Ахметжан, 1996 – *Ахметжан Қ.С.* Жараған темір кигендер. Алматы: Дәуір, 1996. 256 б.
- Ахметжан, 2006 – *Ахметжан Қ.С.* Қазақтың дәстүрлі қару-жарағының этнографиясы. Алматы: Алматыкітап, 2006. 215 б.
- Ежегодная научная конференция, 2022 – *Ежегодная научная конференция МАЭ РАН. Радловские чтения.* 24–25 января 2022 г. Тезисы. Санкт-Петербург, 2022. С. 61.
- Императорская Археологическая Комиссия, 2009 – *Императорская Археологическая Комиссия (1859–1917): К 150-летию со дня основания. У истоков отечественной археологии и охраны культурного наследия /* Науч. ред.-сост. А. Е. Мусин. Под общ. ред. Е. Н. Носова. СПб.: Дмитрий Буланин, 2009. 1192 с.
- Императорская археологическая комиссия, 2019 – *Императорская археологическая комиссия (1859–1917): история первого государственного учреждения российской археологии от основания до реформы.* Т. 1. СПб.: ИИМК РАН, 2019. 1616 с.

- Кимеева, 2019 – *Кимеева Т.И.* Методика атрибуции музейных предметов и возможности внутримuseumной трансляции ее результатов // Вестник КемГУКИ. 2019. № 48. С. 134-142.
- Король, 2008 – *Король Г.Г.* Искусство средневековых кочевников Евразии. Очерки. М.-Кемерово: Кузбассвуиздат, 2008. 332 с.
- Қазақтың этнографиялық, 2017 – *Қазақтың* этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия. Алматы: Алем Даму Интеграция, 2017. 5-том. 635 б.
- Қозыбаев, 1994 – *Қозыбаев М.* Жауды шаптым ту байлап. Алматы: Қазақстан, 1994. 192 б.
- Мишуровская, 2011 – *Мишуровская О.С.* Семиотический анализ знаковой специфики музейного предмета // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. Языкознание и литературоведение. 2011. С. 205-211.
- Музейное дело, 2010 – *Музейное дело* России. 3-е изд., испр. и доп. / Отв. ред. М.Е. Каулен. М.: ВК, 2010. 676 с.
- Петрученко, 1914 – *Петрученко О.* Латинско-русский словарь. Москва: тип. Г. Лисснера и Д. Собко, 1914. 810 с.
- Радлов, 1894 – *Радлов В.В.* Сибирские древности. Т. 1. Санкт-Петербург, 1894. URL: <https://elbib.tomsk.ru/purl/1-33731/> (Қараған күні: 22.05.2025).
- Резван, 2016 – *Резван Е.* Туркестан. Мой мир ислама: I. СПб.: КМБХ, 2016. 328 с.
- Худяков, 1986 – *Худяков Ю.С.* Вооружение средневековых кочевников Южной Сибири и Центральной Азии. Новосибирск: Наука, 1986. 268 с.
- Rezvan, 2024 – *Rezvan E.* Radloff's Archaeological Album from the Kunstkamera Collection in St. Petersburg // *Manuscripta Orientalia*. 2024. № 30/2. Pp. 69-79.

References

- Akhmetzhan, 1996 – *Akhmetzhan Q.S.* Zharagan temir kigender [Those Armored in Iron]. Almaty: Dauir, 1996. 256 p. [in Kazakh]
- Akhmetzhan, 2006 – *Akhmetzhan Q.S.* Qazaqhtyn dasturli qaru-zharagynyn etnografiyası [Ethnography of Kazakh Traditional Weapons]. Almaty: Almatykitap, 2006. 215 p. [in Kazakh]
- Ezhegodnaya nauchnaya konferentsiya, 2022 – *Ezhegodnaya* nauchnaya konferentsiya MAE RAN. *Radlovskie chteniya* [Annual Scientific Conference of the MAE RAS. Radlov Readings]. 2022. 24-25 yanvarya 2022 g. Tezisy. Sankt-Peterburg. P. 61. [in Russian]
- Imperatorskaya Arheologicheskaya Komissiya, 2009 – *Imperatorskaya* Arheologicheskaya Komissiya (1859-1917): K 150-letiyu so dnya osnovaniya. U istokov otechestvennoi arheologii i ohrany kulturnogo naslediya. Nauch. red.-sost. A.E. Musin. Pod obshei red. E.N. Nosova [Imperial Archaeological Commission (1859–1917): On the 150th Anniversary of Its Foundation. At the Origins of Russian Archaeology and Cultural Heritage Protection / Academic editor and compiler: A.E. Musin. General editor: E.N. Nosov]. Sankt-Peterburg: Dmitrii Bulanin. 2009 P. 598 [in Russian]
- Imperatorskaya arheologicheskaya komissiya, 2019 – *Imperatorskaya* arheologicheskaya komissiya (1859-1917): istoriya pervogo gosudarstvennogo uchrezhdeniya rossiskoi arheologii ot osnovaniya do reformy [Imperial Archaeological Commission (1859–1917): The History of the First State Institution of Russian Archaeology from Its Foundation to the Reform]. 2019. T. 1 SPb.: IIMK RAN. 888 (1616) p. [in Russian]
- Kimeeva, 2019 – *Kimeeva T.I.* Metodika atributsii muzeinykh predmetov i vozmozhnosti vnutrimuzeinoi translyatsii eyo rezultatov [Methodology of Attribution of Museum Objects and the Possibilities of Intra-Museum Dissemination of Its Results]. *Vestnik KemGUKI*. 2019. № 48. P. 140 [in Russian].
- Korol, 2008 – *Korol G.G.* Iskustvo srednevekovykh kochevnikov Evrazii. Ocherki [The Art of the Medieval Nomads of Eurasia. Essays]. M.-Kemerovo: Kuzbassvuzdat, 2008. 332 p. [in Russian]
- Qazaqtyn etnografiyalık, 2017 – *Qazaqtyn* etnografiyalık kategoriyalar, ugymdar men ataularynyn dasturli zhuiesi. Entsiklopediya [The Traditional System of Kazakh Ethnographic Categories, Concepts and Terms. Encyclopedia]. Almaty: Alem Damu Integratsiya, 2017. 5-tom. 635 p. [in Kazakh]
- Qozybaev, 1994 – *Qozybaev M.* Zhaudy shaptyym tu bailap [Upon the foe I did charge, the banner aloft I bore]. Almaty: Qazaqstan, 1994. 192 p. [in Kazakh]
- Mishurovskaya, 2011 – *Mishurovskaya O.S.* Semioticheskii analiz znakovoi spetsifiki muzeinogo predmeta [Semiotic Analysis of the Sign Specificity of a Museum Object]. *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.S. Pushkina*. Yazykoznanie i literaturavedenie, 2011. P. 205. [in Russian]
- Muzeinoe delo, 2010 – *Muzeinoe delo* Rossii. 3-e izd., ispr. i dop. Otв. red. M.E. Kaulen [Museum Studies in Russia. 3rd edition, revised and enlarged. Editor-in-chief M. E. Kaulen]. Moskva: VK, 2010. 676 p. [in Russian]
- Petruchenko, 1914 – *Petruchenko O.* Latinsko-russkii slovar [Latin–Russian Dictionary]. Moskva: tip. G. Lissnera i D. Sobko, 2014. 810 p. [in Russian]
- Radlov, 1894 – *Radlov V.V.* Sibirskie drevnosti [Siberian Antiquities]. Tom 1. Sankt-Peterburg, 1894. URL: <https://elbib.tomsk.ru/purl/1-33731/>. [in Russian]
- Rezvan, 2016 – *Rezvan E.* Turkestan. Moi mir islama: I [Turkestan. My World of Islam: I]. SPb.: KMBH, 2016. 328 p. [in Russian]
- Rezvan, 2024 – *Rezvan E.* Radloff's Archaeological Album from the Kunstkamera Collection in St. Petersburg. *Manuscripta Orientalia*. 2024. № 30/2. Pp. 69-79. [in English]
- Hudiyakov, 1986 – *Hudiyakov Yu. S.* Vooruzhenie srednevekovykh kochevnikov Yuzhnoi Sibiri i Tsentralnoi Azii [The Armament of Medieval Nomads of Southern Siberia and Central Asia]. Novosibirsk: Nauka, 1986. 268 p. [in Russian]

СОДЕРЖАНИЕ

ОТАН ТАРИХЫ № 28 (3). 2025

Ainur Dauletovna Zhuandykova, Kuanysh Aldabergenovich Iskakov

THE HISTORY OF KAZAKH MIGRATION TO IRAN: CAUSES, STAGES AND CONSEQUENCES.....553

Burkitbay Gelmanuly Ayagan

ON THE HISTORY OF THE TRANSLATION OF "THE SECRET HISTORY OF THE MONGOLS" BY S.A. KOZIN.....563

Makhabbat M. Kozybayeva

SOCIAL AND LEGAL ASPECTS OF DISENFRANCHISEMENT IN KAZAKHSTAN IN THE 1920S–1930S.....573

Nazym Amanzholova, Aliya Oskembay, Kenzhegul Tergembay

YOUTUBE AS A PLATFORM FOR THE REPRESENTATION OF OTYNSHY ALZHANOV: INTERPRETATIONS AND PUBLIC ENGAGEMENT IN DIGITAL MEDIA.....591

Ziyabek E. Kabuldinov, Olzhas B. Kuanbay, Ualikhan S. Ibraev

JAPANESE HISTORIOGRAPHY FROM ANCIENT TIMES TO 1912: EVOLUTION OF HISTORICAL THOUGHT AND SOURCES.....601

Oraz Sapashevich Sapashev, Samat Kairollaevich Samashev

THE TRADITION OF CONTINUITY IN STATE STANDARDS AND WEAPONRY AMONG THE SAKA, XIONGNU, AND TURKS.....617

Toraigyrov Erzhan Muratovich, Bakirova Zhansaya Bazaralyevna

DEVELOPMENT OF EDUCATION AND ENLIGHTENMENT IN THE PRIIRTYSH REGION FROM THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY TO THE 1920S.....638

Zauresh Galimzhanovna Saktaganova, Tolkynay Kuandykzy Sakabay

FOOD AND FINANCIAL ASSISTANCE MEASURES FOR DESTITUTE CHILDREN DURING THE FAMINE OF THE 1930S (ON THE EXAMPLE OF CENTRAL KAZAKHSTAN).....650

Абдукаюм Абдукадиров

УСТАНОВЛЕНИЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ТУРКЕСТАНЕ И ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ НА ТЕРРИТОРИИ СОВРЕМЕННОГО УЗБЕКИСТАНА (1917–1924 гг.).....660

Айгүл Молдалиқызы Сманова

ГЕНЕРАЛ В. СИКОРСКИЙДІҢ ЭМИГРАНТТЫҚ ҮКІМЕТІ: САЯСИ КЕЛБЕТІ МЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІ.....669

Альбина Абеновна Максумова, Айнура Канатовна Кайруллина

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТАРШЕГО СУЛТАНА БАЯНАУЛЬСКОГО ВНЕШНЕГО ОКРУГА КАЗАНГАПА БИ САТЫБАЛДЫУЛЫ.....681

Сұлтан Хан Аққұлұлы Жүсіп, Сулушаш Рахимжановна Сарманова, Халил Борисович Маслов

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАННЫҢ ИМПЕРАТОРЛЫҚ РЕСЕЙ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ҚОҒАМЫНЫҢ БАТЫС-СІБІР БӨЛІМІ ҚҰРАМЫНДА ҚАЗАҚ ДАЛАСЫН ЗЕРТТЕУГЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ.....690

Ахметова Раушан Дюсенбековна, Қонбай Ерке

1930-ШЫ ЖЖ. АШАРШЫЛЫҚ КЕЗЕҢІНДЕГІ БАЛАЛАР ТАҒДЫРЫ (БАТЫС ҚАЗАҚСТАН Өңірі мысалында).....705

Болат Сагидоллаұлы Жұмағұлов, Лесқали Базарғалиұлы Бердіғажин, Алдар Сәрсенұлы Сәрсенов

1931 ЖЫЛҒЫ МАУСЫМДАҒЫ БОСАҒА ШАЙҚАСЫ: ҰРЫС ТАКТИКАСЫ, ӘСКЕР КҮШІ.....719

Гульмира Усенбаевна Орынбаева

ЭТНОГРАФИЯ КАЗАХСТАНА МЕЖДУ ПРИТЯЖЕНИЕМ «УХОДЯЩЕГО ПОЛЯ» И «КОЛХОЗНОЙ» ПОВЕСТКОЙ (2-я половина 40-х – 50-е гг. XX в.).....732

Дидар Бейсенғалиевна Касымова, Болат Кудайбергеноұлы, Алмас Каиргельдинович Кенжеғалин

ПИСЬМО 43 ИЗ КЕНТАУ В ЦК КП КАЗАХСТАНА: ОПЫТ АНАЛИЗА.....749

Динара Кайсаровна Сулейменова, Алпысбес Махсат Алпысбесұлы

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА ХАНА ТОКТАМЫША В 1380-1395 ГОДАХ.....767

Еңлік Қабыкенқызы Абеуова, Анар Еркенқызы Кәрімова, Гүлфира Елубайқызы Отепова

Ә.Х. МАРҒҰЛАННЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАРДЫҢ ДАМУЫНЫҢ КӨРІНІСІ РЕТІНДЕГІ РЕЦЕНЗИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ (1940-1960 жж.).....777

Ерден Ерназарович Ибраев, Гульмира Келдыбаевна Нурушева, Жангельды Арсенович Шаукенов

МЕТОДОЛОГИЯ КУЛЬТУРНОЙ ИСТОРИИ В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСТАНСКОГО КИНЕМАТОГРАФА.....790

Жаксылық Муратович Сабитов

ШЫҒЫС ХАН ӘСКЕРІМЕН ШЫҒЫС ДЕШТІ ҚЫПШАҚТЫ 1210-1230-ЖЫЛДАРЫ ЖАУЛАП АЛУЫ.....801

Кенжебаев Габит Капезович, Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

СВЕТСКИЕ И МУСУЛЬМАНСКИЕ УЧЕБНЫЕ ЗАВЕДЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ НА РУБЕЖЕ XIX–XX ВЕКОВ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....812

Құдайбергенова Айжамал Ибрагимқызы, Абдулина АқсұңқарТұрсынқызы

ҚАЗАҚСТАН ҚАЛАЛАРЫНДАҒЫ 1920-1930 ЖЫЛДАРДАҒЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР.....827

Нұрсан Әлімбай, Болат Құдайбергенұлы Смағұлов

РЕСЕЙДІҢ ҚАЗАҚ ӨЛКЕСІН АГРАРЛЫҚ ОТАРЛАУЫНЫҢ НЕГІЗГІ СУБЪЕКТИЛЕРІ. КРЕСТЬЯНДАРДЫҢ ЖЕТЕКШІ СУБЪЕКТИГЕ АЙНАЛУЫ (XVIII – 1917).....844

Өтеубай Қожақұлы, Абусаид Гафурұлы Асқар

XIX ғ. II-ЖАРТЫСЫ МЕН XX ғ. БАС КЕЗІНДЕГІ СЫРДАРІЯ ОБЛЫСЫНДАҒЫ САУДА МЕН ӨНЕРКӘСІПТІҢ ДАМУЫ.....881

Самал Сағнайқызы, Спатай Алтынбекович Сартаев, Салтанат Адыровна Нусупбаева

КОЛЛЕКТИВИЗАЦИЯ И РЕПРЕССИИ: ТРАНСФОРМАЦИЯ КАЗАХСКОГО ОБЩЕСТВА В XX ВЕКЕ.....895

Сейдехан Нұрмаханұлы Әлібек, Ержан Джаркинбаевич Пазиров, Асан Үсінов

«ҮЛКЕН ТЕРРОР» ЖЫЛДАРЫ ОҢТҮСТІКТЕ ҚЫЗМЕТ АТҚАРҒАН АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ ҚУҒЫНДАЛУЫ АРХИВ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН МЕРЗІМДІ БАСЫЛЫМ БЕТТЕРІНДЕ.....907

Тимур Әкімханұлы Әпендиев, Нұржігіт Момынбекұлы Абдуқадыров, Мадина Анатольевна Ермаханова

ГЕРМАНИЯДАҒЫ ҚАЗІРГІ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ТЕНДЕНЦИЯЛАР МЕН ПРОБЛЕМАЛАР (1991-2024 жж.).....920

Токтабай Ахмет Уалханұлы

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИРРИГАЦИОННОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ В ЖЕТЫСУ И ЮЖНОМ КАЗАХСТАНЕ.....936

Шолпан Аширалиевна Торгаутова, Гульжан Даулетбековна Сугирбаева, Женгиз Буяр

ДИНАМИКА ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО СОСТАВА ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА В КОНЦЕ XIX в. - 1924 г.....946

Эльмира Серікбайқызы Абдукамалова, Ақмарал Ғосманқызы Ибраева, Пердехан Бекмағанбетұлы Мұсырманқұл

«РАДЛОВ АЛЬБОМЫНДАҒЫ» ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ КӨРІНІСІ: МУЗЕЙЛІК АТРИБУЦИЯ МӘСЕЛІЛЕРІ.....965

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж кезегіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге түсіргенде
міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.